

Aşkın Terennümü: Eski Türk Edebiyatında Gazel

Selami TURAN*

Giriş

GAZEL kelimesi, etimolojik olarak Arapça, “nisvanla âşıkane latife ve horata etmek; zenan ile alüftelik etmek vechile konuşmak”;¹ “Güzel hanımların sözü ve övgüsü, kadınların musahabetini sevmek, köpeğin geyik sesinden şaşırarak hayrette kalması”;² “latife ve sohbet etmek”;³ “Mahbubenin hüsn ve cemâlini medh ederek kendisine takılma, bu yolda şiir söyleyerek mahbube ile eğlenme”;⁴ “yün eğirmek, kur yapmak, güzel sözlerle ve benzeri şeylerle kadının sevgisini kazanmak, güzel duyguları şiirle ifade etmek” anlamlarına gelen *gazele* fiilinden türemiştir. Yine aynı kökten gelen *tegazzül* kelimesi “aşk şiirleri yazmak, övmek ve methetmek”; *gazâle* kelimesi ise “dişi ceylan ve doğmakta olan güneş”⁵ anlamlarına gelir.

Edebî bir kavram olarak gazel, özellikle aşk, sevgili, şarap ve bahar ile ilgili duyguların anlatıldığı şiirlere denir.⁶

Bu çalışmamızda öncelikle gazelin Arap, İran ve Türk edebiyatlarındaki tarihî serüveni üzerinde durulacak, daha sonra da gazelin estetik yapısı hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca gazel nazım şekli ile ilgili yapılmış çalışmalardan

* Yrd. Doç. Dr., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

1 Hüseyin Remzi, *Lûgat-ı Remzi*, c. II, İstanbul 1305, s. 12

2 *Ahter-i Kebîr*, İstanbul: Matba'a-i Ahmed İhsan, 1321, s. 732.

3 Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, İstanbul: Mahmud Beg Matbaası, Kısım-ı Rabi', 1322, s. 166.

4 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989, s. 966.

5 İbn Fâriz, *Mu'cemü Makâyis'l-Luga*, Mısır, c. IV, 1969, s. 422-423; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, c. XI, ts., s. 491-493.

6 Muallim Naci, *İstılâhât-ı Edebiyye*, A. Yekta Saraç (haz.), İstanbul: Risale Yayınevi, 1996, s. 22; Ahmet Ateş, “Gazel”, *MEB İA*, c. IV, s. 730; Haluk İpekten, “Gazel”, *DİA*, c. XIII, s. 440.

(tezler, kitaplar, makaleler, bildiriler vs.) bazıları ayrıntılı olarak tanıtılacaktır. Burada şunu ifade etmek gerekir ki, yazının hacmi tespit edilen tüm çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi verilmesine elverişli değildir. Bu sebeple yazının sonuna konuyla ilgili geniş bir kaynakça eklenecektir.

I. Arap Edebiyatında Gazel

Gazel, çıkış noktası bakımından eski Arap şiirine dayanmaktadır. Arap şairleri, İslâmiyet öncesi dönemde, hemen her konudaki duygu ve düşüncelerini kaside nazım şekliyle ifade etmişlerdir. İslâmiyetle birlikte Arap toplumu, büyük bir değişim içerisine girmiş ve Câhiliye dönemine ait duygu, düşünce, değer ve âdetler yeniden şekillenmiştir. Bu değişim şiir sahasında da kendini göstermiştir. Câhiliye dönemindeki gibi birisini hicvetme, kadınlar için aşk şiiri söyleme ve şaraptan övgüyle bahsetme âdeti, Hz. Peygamber ve Hulefâ-yı Râşidîn döneminde, İslâm terbiyesine aykırı bulunmuş ve makbul görülmemiştir. Fakat Emevîler döneminde, önce Mekke, sonra Medine ve daha sonra da Şam'da zevk ve eğlence hayatının yeniden revaç görmesiyle birlikte, İslâmiyet öncesi bilhassa kasidenin baş kısmında yer alan kadın, aşk, şarap, tabiat güzellikleriyle ilgili terennümler tekrar canlanmış, ya aynı şekilde, kasidenin baş kısmında veya ona benzer müstakil şiirler halinde söylenip yaygınlık kazanmıştır.⁷ Yaklaşık VIII. asırdan itibaren görülmeye başlayan gazel, ilk önceleri, kasidenin, aşk, şarap ve kadın konularının işlendiği nesib ve teşbib bölümleri karşılığında kullanılmıştır. Daha sonraları ise, kadın ve aşktan bahsedene kaside şeklinde yazılan uzun ya da kısa her şiire *gazel*, bu şekilde şiir söylemeye de *te-gazzül* denilmiştir. Fakat İran ve Türk edebiyatlarında kullanıldığı anlamda gazel nazım şekli Arap şiirinde yoktur. Bu tarz, klasik şeklini İran edebiyatında kazanmıştır. Emevî ve Abbâsî dönemi Arap şiirinin üstatları içerisinde Cemil b. Ma'mer (ö. 82/701), Abdullâh b. Dumejne, Kuseyyir Azze, Kays b. Zerih, Leylâ el-Ahyeliyye, Kays b. el-Mulevvah, Vaddah el-Yemen (ö. 90/708), el-Ahtal (20/640-92/710), Ömer b. Ebi Rebia (24/644-101/719), el-Ahvas (35/655-110/728), el-Farazdak (20/640-112/730), Cerîr (30/114-114/732) ve el-Arcî (75/694-120/737)'yi sayabiliriz.⁸

7 Mehmed Fehmi, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiye (Cahiliyye Devri)*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332, c. I, s. 260-261; Ahmet Turan Arslan, "Asr-ı Saâdet Arafesinde İslami Edebiyata Basamak Olan Arap Edebiyatı", *İslâmî Edebiyat*, Mayıs 1988, sy. 1, s. 12-14; a.mlf., "Asr-ı Saâdet Edebiyatı", *İslâmî Edebiyat*, Kasım-Aralık-Ocak 1988/1989, s. 11-13; Ahmet Suphi Fırat, *Arap Edebiyatı Târîhi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar) I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1996, s. 116; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul: 1973, s. 89-90; Kenan Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, Erzurum: Şafak Yayınevi., 1998, s. 91-98; Metin Gündüz, "Emevîler Döneminde Gazel Şiiri", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, xix+99 s.

8 Ahmet Ateş, "Gazel", s. 730; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 74.

II. İnan Edebiyatında Gazel

Arap şiirinin etkisinde oluşmaya başlayan İslâmlaşma sonrası İnan edebiyatında gazel, lirik şiirin en beğenilen şekillerinden biri olmuştur. Bunda İnanlıların aşk ve şarap şiirlerine olan düşkünlükleri önemli rol oynamıştır. Gazel, başlangıçta, Arap edebiyatındaki gibi kasidenin nesib ve teşbib bölümlerinden ibaret iken, X. asırdan itibaren, İnan edebiyatında örnekler verilmeye başlandığı ve bugünkü müstakil şeklini, esas itibarıyla bu edebiyatta kazandığı görülür. İnan edebiyatında gazel tarzının gelişmesinde, kasideden pek zevk almayan Moğol hükümdarlarının da etkisi olmuştur. İnanlı şairler, kaside yazmak yerine, Moğolların yol açtığı tahribattan duydukları elem ve kederleri gazel nazım şekliyle terennüm etmeyi tercih etmişlerdir. Ayrıca Attar ve Mevlanâ Celâled-din Rûmî gibi sûfî şairler, ilahî güzellik ve ilahî aşk konularını işleyerek, Hafız-ı Şîrâzî ise, rindce hayallere, felsefî ve ahlakî düşüncelere yer vererek gazelin konusunu genişletmiştir. Böylece Arap edebiyatında sadece kadın, şarap, aşk ve tabiat güzellikleri üzerine yazılan bu şekil, İnan edebiyatında tasavvufî, felsefî, hikemî düşünce ve duygular için de kullanılmaya başlanmıştır.⁹

İnan edebiyatında gazel, Sâ mânîler devrinde Hanzala-i Badğîsî (ö. 220/835), Firûz Maşrîkî (ö. 283/893), Ebu Süleyk Gürgânî (ö. 265-66/878-879) ve bilhassa Rudeğî-i Semarkandî (ö. 329/940) ile başlayarak gelişimini sürdürmüştür; Gazneliler devrinde Ferrûhî (ö. 429/1037), Unsurî (ö. 431/1039); Selçuklular zamanında Enverî (ö. 580-83/1184-1187), Cemâlü'd-din İsfahânî (ö. 588/1192), Hâkânî (ö. 595/1198), Nizâmî (ö. 600/1204); Moğol istilasından sonra Sa'dî-i Şîrâzî (ö. 690-694/1291-1294), Selmân-ı Savecî (ö. 778/1376), Hafız-ı Şîrâzî (ö. 791/1388); Timurlular devrinde Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492); Safevîler devrinde, Sebk-i Hindî akımının kurucuları olan Urffî-i Şîrâzî (ö. 999/1590), Kelîm-i Kâşânî (ö. 1061/1651), Sâ'ib-i Tebrîzî (ö. 1080/1670), Şevket-i Buhârî (ö. 1111/1699); Kaçarlar devrinde ise, Micmer-i İsfahânî (1190/1776-1225/1810), Neşât-ı İsfahânî (ö. 1244/1828), Visâl-i Şîrâzî (1197/1783-1262/1846), Fûrûğ-ı Bistâmî (1200/1786-1274/1857) ve Yagmâ-yı Candakî (1190/1776-1277/1860) gibi şairlerin elinde hem şekil hem de muhteva bakımından mükemmel seviyesine ulaşmıştır.¹⁰

9 M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken, 1981, s. 104; Haluk İpekten, "Gazel", s. 441.

10 Ali Nihat Tarlan, *İnan Edebiyatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1944, s. 73-77, 89-104 ve 120-127; Sîrûs Şemîsa, *Seyr-i Gazel Der Şî'r-i Fârisî -Âğâz tâ İmrûz-*, Tahran: İntişârât-ı Firdevs, 1373, s. 149-154; Mansûr Rüstegâr Fesâî, *Envâ'-ı Şî'r-i Fârisî*, İntişârât-ı Nüvîd-i Şîrâz, 1372, s. 564-565; E. Berthels, "Yeni İnan Edebiyatı", *MEB İA*, c. V/2, s. 1041-1053; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *MEB İA*, c. X, s. 410; Bânu Nusret Tecrübekâr, *İnan Edebiyatında Şiir Kaçarlar Dönemi*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul: İnsan Yay., 1995, s. 34-35 ve 134-138; Ahmet Kartal, "Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Kaynakları (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ve Fars Edebiyatının Münasebetleri)", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s. 112.

III. Türk Edebiyatında Gazel

Türklerin kendilerine mahsus köklü kültürü, yazısı, manzum ve mensur eserler ortaya koyabilecek şekilde inkişaf etmiş edebî bir dili vardı. Karahanlı devleti hükümdarı, Satuk Buğra Han (ö. 992), kalabalık bir Türk zümresiyle birlikte X. yüzyılın ortalarında İslâmiyet'i kabul ederek Türk tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır.¹¹ İslâmiyet'le birlikte, Karahanlılar vasıtasıyla zamanla Türkleşen Kaşgar, Balgasun ve Yedisu bölgelerinde, Eski Türkçe yazı dilinden gelişen ve Hakaniye Türkçesi veya Karahanlı Türkçesi diye adlandırılan yazı dili oluşmaya başlamıştır. İslâm medeniyetine girilmesi, beraberinde sosyal ve siyasî alandaki değişikliklerin yanında, kültür ve sanat sahasında da önemli değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda ilim dili olarak Arapça ve dolayısıyla İslâmî unsurlar, edebiyat dili olarak ise Farsça ve Fars edebiyatı Türkler arasında önem kazanmaya başlamıştır. Bu şekilde yavaş yavaş İslâmî unsurların yerleşmesi, beraberinde "halk" ve "münevver" yani, okumuş olmak üzere iki tabakanın oluşmasını sağlamıştır. Halk tabakası, geçmiş Türk şiirinin devamı niteliğindeki, bilhassa dörtlük esasına ve hece veznine dayanan millî edebiyatı, hem şekil, hem de muhteva bakımından devam ettirmiştir. Münevver sınıfı da, yeni girilen medeniyetin tesiriyle, Arap ve İran edebiyatının şekil veznine ve muhtevasına, Türk şiirine taşıyarak İslâmî bir Türk edebiyatı oluşturmaya başlamıştır.¹²

XI.-XII. yüzyıllarda bütün Orta Asya Türk toplulukları arasında müşterek dil olan Karahanlı veya Hakaniye Türkçesi, Moğol istilasının Orta Asya Türk dünyasında meydana getirdiği etnik, kültürel ve sosyal yapıdaki karışıklık sebebiyle tesirini ve birleştirici özelliğini kaybetmiştir. Türkçe Doğu ve Batı olmak üzere başlıca iki gruba ayrılmaya başlamıştır. Bunlardan Doğu Türkçesi veya Kaşgarlı Mahmud'un tabiriyle *Hakaniye Türkçesi*'ni, Kaşgar, Balgasun ve havali-sinde, yani Karahanlı devletinin nüfuz sahası içerisinde kullanılan edebî dil meydana getirmekteydi. Bu edebî dil XIII. yüzyılın başından itibaren yerini Çağatay Türkçesine bırakacaktır. Batı Türkçesini ise, Oğuz, Kimek-Kıpçak, Peçenek, Bulgar, Suvar Türklerinin konuştukları Türkçe oluşturmuştur.¹³ Moğol istilası, Oğuz Türkçesinin edebî bir yazı dili olmasında etkili olmakla birlikte, Doğu Oğuzcası (Âzerî) ve Batı Oğuzcası (Osmanlı) olmak üzere iki kola ayrılması sonucunu da doğurmuştur. Bunda İran ve Kafkas topraklarının Osmanlı (Batı Oğuz) sahasından ayrı siyasî bir tekâmül takip etmesinin önemi büyüktür.

11 Omelyan Pritsak, "Karahanlılar", *MEB İA*, c. VI, s. 251-273; Nihal Atsız, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1992, s. 133-135.

12 M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 148; Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995, s. 21.

13 Nihal Atsız, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 131; Kemal Eraslan, "Çağatay Şiiri", *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 1986, c. LII, sy. 415-416-417, s. 567.

Çünkü Anadolu toprakları zamanla Osmanlı egemenliğine girerken, Âzerî sahası, Harzemşahlar, İlhanlılar, Timurlular, Celayirliler, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevî devletlerinin hâkimiyetlerinde kalmıştır. Ayrıca gerek Âzerî, gerekse Osmanlı sahalarındaki halkın ekseriyetle Oğuzlardan oluşmasına karşılık İran'da diğer Türk unsurlarının ve Moğolların daha fazla olması, yerli kültür geleneklerinin ve sosyal şartlarının farklılığı, İran dil ve medeniyetinin Âzerî sahasındaki kuvvetli nüfuzu, Osmanlı İmparatorluğundaki sünnilige mukabil, Safevî'lerden başlayarak, İran'da Şiiliğin devlet dini olarak kabul edilmesi, İran Türklerinin Osmanlı İmparatorluğu Türklerinden ayrı bir edebiyat vücuda getirmelerine ve bunun müstakil bir gelişim göstermesine sebep olmuştur.¹⁴

IV. Kronolojik Seyir

İslâmî edebiyatın kurulduğu XI. ve XII. asırlarda gazel, İran edebiyatında müstakil bir edebî şekil hüviyetine bürünmüş, Türk edebiyatına da İran edebiyatındaki özellikleriyle geçmiştir.

Türk edebiyatında, 1069 yılında Karahanlılar döneminde Yusuf Has Hacib tarafından yazılan *Kutadgubilig*'in başındaki münacat, na't ve methiyede, gazel nazım şeklinin ilk izleri görülür.¹⁵

Elde edilen bilgiler ışığında tespit edilebilen en eski Türkçe gazelin, Gelibolulu Muhyiddin'e ait olduğu sanılmaktadır. Bu gazel, XIII. asrın sonlarında Gelibolulu Muhyiddin tarafından Farsça'dan tercüme edilen ve Anadolu'da yazılan ilk menâkıbnâme olan, *Terceme-i Menâkıb-ı Şeyh Evhaduddin Kirmânî* adlı eserde yer alan, sadece matla beyti bilinen, "olusar" redifli Farsça-Türkçe mülemma gazel'dir.¹⁶

Bu asır şairlerinden olan Mevlânâ (604/1207-672/1273), şiirlerini Farsça yazmışsa da gazel nazım şeklinin Türk edebiyatında benimsenmesinde ve yayılmasında önemli bir yere sahiptir. Mevlânâ'ya ait Farsça Türkçe iki mülemma gazel vardır.¹⁷

Mevlânâ'dan sonra Türkçe gazel yazdığı tespit edilebilen bir başka şair, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled (623/1226-712/1312)'dir. O da, babası gibi, eserlerini Farsça yazmıştır. Fakat divanında, biri Farsça-Türkçe mülemma bir

14 Fuat Köprülü, "Âzerî", *Edebiyat Araştırmaları 2*, İstanbul: Ötügen, 1989, s. 28-29.

15 Hasibe Mazoğlu, *Fuzûlî-Hâfız İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma*, Ankara: TTK Yayını, 1956, s. 12.

16 Mikâil Bayram, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1993, s. 128; Mikâil Bayram, "Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri* (25-26 Nisan 1995), Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, 1996, s. 99.

17 M. Şerefeddin, "Mevlânâ'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler", *Türkiyat Mecmuası*, Burhaneddin Matbaası, 1934, c. IV, s. 111-168.

gazel; diğerleri ise, bütünüyle Türkçe olmak üzere toplam 12 gazeli vardır. Onun gazellerinde Türkçe, dağınık mısra, beyit ve mülemmalardan ibaret kalmamış, gazellerinin tamamında yer alabilecek duruma gelmiştir.¹⁸

XIV. asra gelindiğinde gazel nazım şeklini kullanan şairler çoğalmaya başlamıştır. Bu dönem şairleri, usta bildikleri İranlı şairleri örnek alarak onlar gibi yazmaya gayret göstermişlerdir. Bu asırda şiir, aruzun Türk diline uygulanmasındaki güçlüğe rağmen, gerek Anadolu gerekse yeni yeni teşekkül etmeye başlayan Azerî sahasında, daha çok ve daha ustaca yazılmaya başlanmıştır. Konu bakımından din, ahlâk ve tasavvufun yanında kadın, şarap ve aşkın da işlendiği görülür. Bu asrın gazel yazar şairleri içerisinde Anadolu sahasında, Şeyyad Hamza, Dehhânî, Aşık Paşa (670/1272-733/1332), Yunus Emre (ö. 720/1320-21), Ahmedî (ö. 815/1413); Azerî sahasında ise, Hasanoğlu, Kadı Burhaneddin (ö. 800/1397) ve Nesîmî (ö. 820/1417)'yi sayabiliriz.¹⁹

XV. asır, Divan şiirinin büyük bir gelişme göstererek teşekkül devrini tamamlama yoluna girdiği dönemdir. Bu yüzyılda yetişen şairler, İran şairlerinin şiirlerinde geçen deyim, terkip, hayal, anlam ve mazmunları Türk şiirine uygulamaya çalışmış, sonraki asırlarda yetişen şairlerin uyacakları esasları ve şiirin temellerini oluşturmuşlardır. Bu devirde gazel, muhteva bakımından zenginleşmiş, şairlerin maddî, manevî duygu ve düşüncelerini ifade ettikleri bir nazım şekli haline gelmiştir.

Bu asırda gazel yazar şairler içerisinde, Anadolu sahasında, Şeyhî (ö. 834/1431), Ahmet Paşa (ö. 902/1496-97) ve Necâtî (ö. 914/1509) önde gelen gazel şairleridir. Bunların yanında Ahmed-i Dâ'î (ö. 824/1421'den sonra), İvaz Paşazâde Atayî (ö. 840/1437), Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469), Zeyneb Hatun (ö. 879/1474), Adnî (ö. 879/1474), Kemal Ümmî (ö. 880/1475), Sarıca Kemal (ö. 880/1476), Avnî (Fatih Sultan Mehmet) (835/1432-886/1481), Dede Ömer Ruşenî (ö. 892/1486), Cem Sultan (864/1459-900/1495), Hamdullah Hamdî (853/1449-909/1503), Mihrî Hatun (865/1460-912/1506), Adlî (Sultan II. Bayezid) (851/1447-918/1512), Mesîhî (875/1470-918/1512), Harîmî (Şehzâde Korkud) (875/1470-919/1513), Câfer Çelebi (856/1452-921/1515), Karamanlı Aynî, Karamanlı Nizâmî, Vasfî; Çağatay sahasında Sekkâkî, Mevlânâ Lütfî, Yusuf Emîrî (ö. 836/1433), Gedâî, Ali Şir Nevâî (844/1441-907/1501), Hüseyin Baykara

18 Mecdut Mansuroğlu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1958; Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 1986, c. LII, sy. 415-416-417, s. 156-157.

19 M. Fuad Köprülü, "Azerî", s. 35-39; M. Fuad Köprülü, "Çağatay Edebiyatı", *Edebiyat Araştırmaları 2*, Ötügen, İstanbul 1989, s. 93-115; Faruk Kadri Timurtaş, "Türkiye Edebiyatı (XIII-XV. Yüzyıllar)", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayını, 1992, c. III, s. 107-129; Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", s. 159-164; Selami Turan, "Erken Dönem Türk Şiirinde Gazel", Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s. 32-34.

(842/1438-913/1507); Azerî sahasında ise, Hakîkî (Cihan Şah) (808/1405?-872/1467) ve Habîbî'yi sayabiliriz.²⁰

XVI. asırda Divan şiiri olgunluk çağına erişmiştir. Bu yüzyılda şairler, kendi şiir dünyalarını oluşturma çabası içerisine girmişler, aruzu ustaca kullanmaya başlamışlar, şiir tekniğinde mükemmelliğe erişmişlerdir. Gazel nazım şekli de bu gelişmeyle doğru orantılı olarak en parlak ve en olgun dönemine ulaşmıştır. Şiirde, İran şairlerinin etkisi devam etmekle birlikte Fuzûlî (ö. 963/1555-56), Hayâlî (ö. 964/1557), Bâkî (ö. 1008/1600), Zâtî (876/1471-953/1546), Nev'î (ö. 1007/1598), Rûhî (ö. 1605) gibi, sonraki asırlarda da örnek alınacak üstat şairler yetişmiştir. Bu asırda gazel yazan diğer şairler, Osmanlı sahasında Şerifî (ö. 920/1514), Âhî (ö. 923/1517), Nihânî (ö. 925/1519), Behiştî, Tâli'î, Amrî (ö. 930/1524), Revânî (ö. 930/1524), Suzî (ö. 930/1524), Şem'î (ö. 936/1530), Figânî (ö. 938/1532), Lâmiî (ö. 938/1532), Kemal Paşazâde (873/1468-940/1534), Hayretî (ö. 941/1534/35), Gazâlî (ö. 941/1534/35), Tatavlı Mahremî (ö. 943/1536), İshak Çelebi (899/1493-944-948/1537-1542), Meâlî (ö. 942/1535/36), Usûlî (ö. 945/1538), Şâhidî (875/1470-957/1550), Nazmî (ö. 961/1555'ten sonra), Za'îfî, Muhibbî (Kanûnî Sultan Süleyman) (900/1494-974/1556), Dukakinzâde Ahmed Bey (ö. 974/1556), Şâhî (Şehzâde Bayezid) (ö. 969/1562), Fazlî (ö. 970/1563), Rahmî (ö. 975/1568), Celîlî (ö. 976/1569), Fevrî (ö. 977/1570), Âşık Çelebi (926/1519-979/1571), Ubeydî (ö. 980/1572/73), Emrî (ö. 983/1575), Âgehî (ö. 985/1577), Yahya Beg (ö. 990/1582), Makâlî (ö. 992/1584), Âzerî (ö. 993/1585), Muîdî, Ulvî (ö. 994/1586), Kabûlî (ö. 1000/1592), Meylî (ö. 1001/1593), Murâdî (III. Murad) (952/1546-1003/1595), Cinânî (ö. 1003/1595), Şemseddin (ö. 1006/1597), Nev'î (ö. 1007/1599), Gelibolulu Âlî (948/1541-1008/1600), Hâkânî (ö. 1015/1606), Gazâyî (ö. 1016/1607); Çağatay edebiyatında Şeybânî Han (855/1451-916/1510), Bâbü (888/1483-937/1530), Ubeydullah Han (ö.946/1539), Kâmrân Mirza (914/1509-964/1557), Bayram Han (910/1504-969/1561); Azerî sahasında ise, Hatâ'î (Şah İsmail) (893/1487-930/1524) gazel yazan şairlerdir. Fakat gerek Çağatay gerekse Azerî sahalı daha sonraki asırlarda Osmanlı edebiyatının giderek artan etkisi karşısında tutunamamış ve büyük şairler yetiştirememişlerdir.²¹

XVII. asır Divan şiiri, bir önceki yüzyılda, mükemmel örnekler veren Fuzûlî, Bâkî ve Hayâlî Bey gibi büyük şairlerin attığı sağlam temeller üzerinde gelişimini sürdürmüştür. Bu devrin şiirinde göze çarpan en önemli özellik, üslûp-

20 Faruk Kadri Timurtaş, "Türkiye Edebiyatı (XIII-XV. Yüzyıllar)", s. 107-129; M. Fuad Köprülü, "Çağatay Edebiyatı", s. 116-156; Kemal Eraslan, "Çağatay Şiiri", s. 568-679; M. Fuad Köprülü, "Âzerî", s. 39-43.

21 Kemal Eraslan, "Çağatay Şiiri", s. 680-716; M. Fuad Köprülü, "Âzerî", s. 43; M. Fuad Köprülü, "Çağatay Edebiyatı", s. 156-177; Halûk İpeken ve Mustafa İsen, "XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayını, 1992, c. III, s. 130-152.

ta görülen değişme ve yenilenmedir. Bilhassa gazel nazım şeklinde kendini gösteren bu yeni ve değişik üslûba Sebk-i Hindî (Hint üslûbu, Hint tarzı, Hint yolu) adı verilir. İnan'da doğan ve Hindistan'da gelişen bu tarzda, sözden ziyade anlamda giriftlik ve derinlik ön plandadır. Daha evvel kullanılmayan yeni mazmunlar ortaya çıkarılmıştır. Tasavvuf, zengin imaj ve sembol dünyasıyla bu tarzda önemli bir yer tutar. Söz ince, zarif ve süslüdür. Söz sanatlarından vazgeçilmiş, buna karşılık teşbih, istiâre, mecâz-ı mürsel, kinâye ve telmih sanatlarından çokça yararlanmıştı. XVII. asrın başından itibaren Türk edebiyatını etkilemeye başlayan bu üslûbun önemli temsilcileri içerisinde, Fehim (ö. 1057/1648), Şehrî (ö. 1071/1660), İsmetî (ö. 1076/1665), Nâ'îli (ö. 1077/1666) ve Neşâtî (ö. 1085/1674)'yi sayabiliriz. Bu yüzyılda gazel yazan diğer şairler ise, Bahtî (Sultan I. Ahmed) (998/1589-1026/1617), Kaf-zâde Fâizî (998/1589-1031/1622), Fârisî (Sultan II. Osman) (1011/1603-1031/1622), Ganî-zâde Nâdirî (948/1541-1036/1626), Hâşimî (ö. 1040/1630), Azmi-zâde Hâletî (977/1569-1040/1630), Rusuhî (ö. 1041/1631), Nev'î-zâde Atayî (990/1582-1044/1634), Mantikî (ö. 1044/1634), Nef'î (ö. 1044/1634), Murâdî (Sultan IV. Murad) (1018/1609-1049/1639), Şeyhülislam Yahya (960/1552-1053/1643), Riyâzî (1573-1053/1644), Sabrî (ö.1054/1645), Sabuhî Ahmed Dede (ö. 1057/1647), Alî (ö. 1058/1648), Şeyhülislam Bahâyî (1004/1595-1064/1653), Cevrî (ö. 1065/1654), Vecdî (ö. 1071/1660), Tıflî (ö. 1074/1664), Nedim-i Kadim (ö. 1081/1670), Mezâkî (ö. 1087/1676), Güftî (ö. 1088/1677), Kelîm-i Eyyûbî (ö. 1098/1686), Kâmî (ö. 1104/1692), Fasîh (ö. 1111/1699), Tâlib (ö. 1116/1704), Râmî (1065/1654-1119/1707), Sâbit (ö. 1124/1712), Nâbî (1052/1642-1124/1712)'dir.²²

Divan şiiri, XVIII. asra gelinceye kadar gerek iç gerekse dış unsurlar bakımından en mükemmel örneklerini vermiştir. Bu asırda edebiyatın genel durumunda bir değişiklik yoktur. Şairlerin sanat anlayışı eskilerin bir devamıdır. Bu yüzyılda yetişen şairler, her bakımdan güçlü ve yetenekli olmalarına karşılık, eski üstad şairlerin yolunda başarılı örnekler vermekten öte üstün bir sanat gücü gösterememişlerdir. Ancak asrın başında Nedim (ö. 1143/1730) ve asrın sonunda Şeyh Gâlib (ö. 1213/1799) şahsî dehalarıyla bir yükseliş gösterebilmişlerdir. Bu asır şiirinde göze çarpan durum, şairlerin klâsik Divan şiirinin katı kurallarından kurtulma çabalarının artmasıdır. Bunun sonucunda şiirde gündelik hayattan alınan konular çoğalmış ve zenginleşmiştir. Yüzyılın başında yetişen şairlerde görülmeye başlayan bu değişme Nedim'in ve onu takip eden arkadaşlarının da katılımıyla hızlanmış, asırlar boyu kullanılan mazmunlar değişmeye başlamıştır. Bu asırda birçok gazel şairi yetişmiştir: Mehmed Nesib Dede (ö. 1126/1714), Kâmî (ö. 1136/1723), Osmanzâde Tâ'ib (ö. 1136/1724),

22 Mustafa İsen ve Cemal Kurnaz, "XVII. Yüzyıl Divan Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 1992, c. III, s. 157-181.

Dürrî-i Yekçeşm (ö. 1136/1724), Yahya Nazîm (ö. 1139/1727), Râsih Bey (ö. 1144/1731), Vahîd Mahtûmî (ö. 1145/1732), Arpaeminizâde Sâmî (ö. 1145/1733), Şeyhülislam İshak Efendi (ö. 1147/1734), Mustafa Sâkıb Dede (ö. 1148/1735), Râşid (ö. 1148/1735), İzzet Ali Paşa (ö. 1148/1735), Necîb veya Ahmed Han mahlasıyla şiir yazan III. Ahmed (1084/1673-1149/1736), Seyyid Vehbî (ö. 1149/1736), Nahîfî (ö. 1151/1738), Zâtî Süleyman Efendi (ö. 1151/1738), Şeyh Rıza (ö. 1159/1746), Neylî Ahmed (ö. 1161/1748), Şeyhülislam Mehmed Es'ad (ö. 1166/1753), Akovalızade Hâtem (ö. 1168/1754), Küçükçelebizâde Âsım (ö. 1173/1760), Nevres-i Kadîm (ö. 1175/1761-62), Koca Râgıb Paşa (ö. 1176/1763), Haşmet (ö. 1182/1768), Fitnat Hanım (ö. 1194/1780), Sermed Seyfullah (ö. 1788), İbrâhim Nâşid (ö. 1206/1791-92), Esrâr Dede (ö. 1211/1796), Mehmed Mekki (ö. 1212/1797-98), İlhamî (III. Selim) (1175/1761-1223/1808), ve Enderunlu Fâzıl (ö. 1225/1810).²³

XIX. asır Divan şiirinin Tanzimat hareketiyle birlikte çözülmeye yüz tuttuğu bir dönemdir. Önceki yüzyıllardaki gibi büyük sanatkarlar yetişmemiştir. Bu yüzyılda yetişen Enderunlu Vâsıf (ö. 1240/1824), İzzet Molla (ö. 1245/1829), Dâniş (1220/1805-1245/1830), Âkif Paşa (1202/1787-1261/1845), Pertev Paşa (ö. 1253/1837), Aynî (ö. 1253/1837), Leylâ Hanım (ö. 1264/1847), Şeyhülislam Ârif Hikmet (1201/1786-1276/1859), Şeref Hanım (1224/1809-1277/1861), Osman Nevres (ö. 1293/1876), Yenişehirli Avnî (1242/1826-1301/1883) ve Âdile Sultan (1241/1825-1316/1898) gibi şairler, gazel yazmışlarsa da yeni bir açılım getirememişler; şiirlerinde genellikle eskiyi devam ve tekrar etmişlerdir.²⁴

XX. yüzyılda Türk şiiri, bir önceki asırda başlayan değişim ve arayışın sonucunda farklı bir anlayış ve çehreyle ortaya çıkmıştır. Fakat bu asırda, klasik divan şiiri geleneğini bazı şairler şekil, bazıları ise hem şekil, hem de muhteva bakımından devam ettirmişlerdir. Bu da divan şiiri geleneğinin ne kadar güçlü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu yüzyılda Divan şiiri geleneğini devam ettiren şairler içerisinde Yahya Kemal (1884-1958), Hasan Ali Yücel (1897-1961), Âmil Çelebioğlu (1934-1995), Midhat Sertoğlu (1915-1995), Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu (d. 1929), Şahin Uçar (d. 1949), Mustafa Tahralı (d. 1943), Cemal Kurnaz (d. 1956) ve Beşir Ayvazoğlu (d. 1953) gibi isimleri zikretmek mümkündür.²⁵

23 Haluk İpekten ve Mustafa İsen, "XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 1992, c. III, s. 185-207.

24 Mustafa İsen ve Cemal Kurnaz, "XIX. Yüzyıl Divan Şiiri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 1992, c. III, s. 208-223.

25 Muhsin Macit, *Gelenekten Geleceğe*, Ankara: Akçağ Yay., 1996, s. 99, 123; Beşir Ayvazoğlu, *Geleneğin Direnişi*, İstanbul: Ötüken Yay., 1996, s. 166; G. Gonca Gökalp-Alpaslan, "Çağdaş Türk Şiirinde Gazeli Yeniden Yaratanlar", *21. Yüzyıla Girerken Yazında Dil Kullanımları: Alışkanlıklar-Yenilikler-Aykırlıklar-Sapmalar (I.Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu Bildirileri)*, Ünsal Özünlü ve Mehmet Ali Gülel [yay. haz.], Denizli, 2001, s. 1-24.

V. Estetik Yapı

Arap, Fars ve Türk edebiyatında ana hatlarıyla tarihî gelişimini verdiğimiz gazelin, şekil ve muhteva özellikleri hakkında şunları söyleyebiliriz:

Nazım şekli olarak gazel, tıpkı kasidede olduğu gibi beyitlerden meydana gelir. Birinci beyti *musarra'* yani kendi arasında kafiyelidir. Diğer beyitlerin birinci mısraları serbest, ikinci mısraları ise, birinci beytin kafiyesiyle aynı kafiyededir. Gazelin mısraları birbiriyle kafiyeli (*musarra'*) ilk beytine *matla'*, ondan sonra gelen beyte *hüsn-i matla'*, gazelin son beytine *makta'*, ondan bir önceki beyte de *hüsn-i makta'* denir. Şairler hüsn-i matla'ın matla'dan; hüsn-i makta'ın da makta'dan güzel olmasına özen göstermişlerdir. Gazelin en güzel beytine *beytül-gazel* veya *şah-beyt* adı verilir. Matla mısralarından birinci veya ikinci mısranın, makta'ın son mısraı olarak tekrarlanmasına *redd-i matla'*, matla'nın haricindeki herhangi bir mısraın makta'da tekrarlanmasına *redd-i mısra'* denir. *Redd-i mısra'* daha çok Tanzimat sonrası dönemde yetişmiş şairlerde görülmektedir. Bazen gazelde, matla'dan sonra bir veya birkaç beytin birbiriyle kafiyeli (*musarra'*) olduğu görülür. Bu *musarra'* beyitler matla'dan hemen sonra veya bir iki beyit sonra da gelebilmektedir. Böyle birden çok *musarra'* beyti olan gazellere “çok matla'lı” anlamında *zü'l-metâli* veyahut *zâtü'l-metâli* denir.²⁶

Gazelin beyit sayısı en az 4, en fazla ise 15 beyittir. 15 ve bunun üzerinde beyte sahip gazellere *gazel-i mutavvel* denir. Genellikle Divan şiirinin kuruluş ve gelişme dönemleri olan XIII ve XV. asırlarda çokça görülmektedir. Bu yüzyıllarda yetişen Yunus Emre, Ahmedî, Kadı Burhaneddin, Nesîmî, Eşrefoğlu Rûmî, Kemal Ümmî, Habîbî, Cemâl-i Halvetî, Cem Sultan, İbrâhim Beg, İbrâhim Tennûrî, Alî, Hamdullah Hamdî, Mihrî, Melîhî, Çamçâk Mehmed Çelebi ve Fakîhî, gibi şairler mutavvel gazel yazmışlardır. Bunlar içerisinde Nesîmî 51, Kemal Ümmî ise 61 beyitle en uzun gazel yazan şairler arasında yer alırlar. Daha sonraki yüzyıllarda, mutavvel gazele, ekseriyetle mutasavvıf şairlerin divanlarında rastlanmaktadır. Örneğin XVII. yüzyıl sonu ile XVIII. asır başlarında yaşayan Sâkîp Mustafa Dede'nin divanında yer alan gazellerinden 15 beytin üzerinde olanlarının sayısı 147'dir.²⁷

Klasik edebiyatımızda, her şair, kendi adının haricinde, şiirlerinde takma ad kullanmıştır. Bu isme *mahlas*, bu mahlası kullanmaya *tahallüs etme*, mahlasın söylediği beyte de *tahüllüs* denir. Mahlaslar, genellikle yeni yetişen şaire üstad biri tarafından verilir. Bir şaire mahlas vermek için yazılan şiir, *mahlas-*

²⁶ Muallim Naci, *İstîlâhât-ı Edebiyye*, s. 116.

²⁷ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh, 1999, s. 17; Cem Dilçin, “Divan Şiirinde Gazel”, s. 88; Selami Turan, “Erken Dönem Türk Şiirinde Gazel”, s. 42-47; Ahmet Arı, “Gazelin Konusu ve Beyit Sayısı Hakkında Yeni Bilgiler”, *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları) –Agâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı*, 2000, c. XXIV, s. 1-5.

nâme olarak adlandırılır. Mahlaslar ekseriyetle makta beytinde kullanılırlar. Fakat makta dışında *hüsn-i makta*'da veya diğer beyitlerde de kullanıldığı görür. Ayrıca mahlasın, şiirin anlamı göz önünde bulundurularak uyum içerisinde söylenilmesine *hüsn-i tahallus* denir. Mahlas kullanmayan şair çok azdır. Divan edebiyatında, Kadı Burhaneddin, Çamçâk Mehmed Çelebi ve Kemal Paşazâde mahlas kullanmamışlardır.²⁸

Gazeli oluşturan beyitler, bir konu ve tasavvur etrafında toplanmışsa *yek-âhenk* denir. Bu tip gazellerde, sevgili ve aşk konusunun dışında, tabiat tasvirleri, tevhit, münacat, na't, hikemî düşünceler, şahıs ve şehir methiyeleri, kişisel hayatın aksaklıkları bir konu bütünlüğü içerisinde işlenmiştir. Ayrıca başından sonuna kadar her beyti, aynı güç ve güzellikte söylenmiş gazeller ise *yek-âvaz* şeklinde adlandırılır.²⁹

Şairler bazen mahlaslarını söyledikten sonra birkaç beyit ilave ederler. Bu tip gazellere müzeyyel, eklenen beyitlere de zeyl denir. Bu ilave beyitlerde genellikle mehdiye ve fahriye'ye yer verilir. Bunun yanında bazı şairler, bilhassa yek âhenk gazellerde, anlamı kuvvetlendirmek amacıyla da beyit eklerler. Müzeyyel gazellere bakıldığında, padişahlar, sadrazamlar, şeyhülislam, şairler, müftüler ve paşaların yanında, şairler kendilerini de övmüşlerdir. Gazelin zeyl kısmı, muhteva bakımından, övülen kişilerin mevkileri ve özellikleri göz önünde bulundurularak düzenlenmiştir. Şairler, övdükleri kişilerin, adalet, cömertlik, iyilikseverlik, iyi huylu oluş, üslûbunun mükemmelliği gibi vasıflarını ön plana çıkarmışlardır. Gazelde, başlık olmamasına karşılık, Şeyhülislam Bahâyî ve Sâbit gibi bazı şairler yazdıkları müzeyyel gazellerde, övecekleri kişinin ismini, Farsça bir başlıkla belirtmişlerdir.³⁰ Bu şairlerden başka divanlarında müzeyyel gazel bulunan şairler içerisinde Şeyhî, Ahmet Paşa, Necâtî, Vasfî, Bâkî, Nef'î, Cevrî, Nâilî ve Niyâzî Mısıri'yi saymak mümkündür.³¹

28 Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *DİA*, c. IX, s. 394-396; Muharrem Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1980; *Divân-ı Çamçâk Çelebi*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nr. T 759/3; *İbn-i Kemal Divan Tenkitli Metin*, Mustafa Demirel (haz.), İstanbul: Fakülte Matbaası, 1996.

29 Muallim Naci, *İstîlâhât-ı Edebiyye*, s. 25; Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", s. 406.

30 Harun Tolasa, *Şeyhülislam Bahâyî Efendi Divanı'ndan Seçmeler*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1979, s. 190, 228; Turgut Karacan, *Bosnalı Alaaddin Sabit*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayını, 1991, s. 308.

31 Mustafa İsen ve Cemal Kurnaz, *Şeyhî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay., 1990, G. 20, 113; Ali Nihad Tarlan, *Ahmed Paşa Divânı*, İstanbul: MEB Yay., 1966, G. 87, 169; Ali Nihad Tarlan, *Necâtî Beg Divânı*, İstanbul: MEB Yay., 1963, G. 207, 489; Mehmet Çavuşoğlu, *Vasfî Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 1980, G. 37; *Bâkî Divânı Tenkitli Basım*, Sabahattin Küçük (haz.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1994, G. 78, 308; *Nef'î Divanı*, Metin Akkuş (haz.), Ankara: Akçağ, 1993, G. 24, 28, 31, 45, 78, 95; Hüseyin Ayan, *Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayını, 1981, G. 24; *Nâ'îlî Divanı*, Haluk İpekten (haz.), Ankara: Akçağ, 1990, G. 230, 190, 255, 303, 386; Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısıri Divanı*, Ankara: Akçağ, 1998, G. 2.

Birden fazla şairin, mısra mısra veya beyit beyit birlikte yazdıkları gazele *müşterek gazel* denir. Makta beytinde şairler mahlaslarını söylerler. Hoşça vakit geçirmek amacıyla söylenen müşterek gazelerde redif önemli bir yer tutar. Şiir genellikle Türkçe kelime ve fiillerden seçilen redif etrafında şekillenir. Genellikle irticalen söylenen müşterek gazelerde şairlerden biri, ilk beyti veya mısraı söyleyerek şiiri başlatır; sırası gelen şair, önceki katılımcıdan daha değerli ya da düşük olmamak üzere beyit ve mısraı kısa sürede söylemek zorundadır. Müşterek gazel yazan şairler arasında akrabalık, arkadaşlık, aynı meyhaneye devam etme, aynı dairede çalışma, aynı okulda okuma ve hemşerilik gibi birtakım bağlantıların varlığı görülmektedir. Müşterek gazelde şairler her mısra veya beytin başına isimlerini veya isimlerinin baş harflerini kaydederler. Böylece her mısraın hangi şaire ait olduğu tescil edilmiş olmaktadır. Ayrıca müşterek gazel terimiyle, sadece müşterek söylenen gazeller değil, her türlü nazım şekli ile meydana getirilen müşterek şiirler de kastedilmiştir. Divan edebiyatında, bilinen ilk müşterek gazele Ahî ile Vasfî divanlarında rastlanılmaktadır. Zamanla şairler arasında moda halini alan müşterek gazel yazma, XIX. yüzyılda önemli oranda artış göstermiştir. Bu dönemde müşterek gazel söylemeye, tanınmış veya tanınmamış pek çok şairin iltifat ettiği görülür. Müşterek gazel yazan şairler içerisinde, Ahî ile Vasfî; Nişancı Abdurrahman Paşa (ö. 1690) ile Nâbî (1052/1642-1124/1712); İsmail Safa (1867-1901) ile Mehmed Tefik (ö. 1865-1905); Tefik Lâmi (1862-1923), Müstecâbizâde İsmet (1867-1912) ve Mehmed Celâl (1867-1912); Avnî (1810-1848) ile Tâlib (ö. 1809-1914); Tıfî (1848-1917) ile Şevket (1847-1878)'i sayabiliriz.³²

Divan edebiyatında, mısra ortalarında iç kafiyeleri olan gazellere *musammat gazel* denir. Bu tarz gazelerde iç kafiye, matla'dan sonraki beyitlerde, birinci mısraın sonundaki kelimelerle her beytin ortasındaki kelimeler kafiyeyi oluşturur. İkinci mısraın son kelimesi ise matla' beytindeki kafiyeyle bağlıdır. Musammat gazeller, genellikle, ortadan iki eşit parçaya ayrılabilen dört tef'ileden ibaret aruz kalıplarıyla yazılırlar.³³ Fuzûlî ve Şeyh Gâlib'in divanlarında bu tarz şiirler vardır.³⁴

Her mısraında aks sanatı yapılmış gazele *mükerrer gazel* denir. Mükerrer gazeller de musammat gazeller gibi ortalarından iki eşit parçaya ayrılabilen dört tef'ileden ibaret aruz kalıplarıyla yazılırlar. Mükerrer gazel edebiyatımızda az rağbet görmüştür. Aşkî-i Kadîm ve Mahvî bu tarz gazel yazmışlardır.³⁵

32 Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Aksoyak, "Müşterek Şiir Söyleme Geleneği", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 1999, sy. VIII, s. 239-254.

33 Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", s. 98-99.

34 Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel ve Müjgan Cunbur, *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ, 1990, G. 264; *Şeyh Gâlib (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili ve Divanının Tenkitli Metni)*, Naci Okçu (haz.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., II c. , 1993, G. 274.

35 Aşkî, *Divân*, Millî Kütüphane Yz. AÖ. nr. 471, vr. 14a; Hacı Kemal, *Câmi'ü'n-nezâir*, Beyazıt Devlet Ktp. nr. 5782 vr. 223a.

Arapça, Farsça, Türkçe dillerinden ikisi veya üçüyle mısra mısra veya beyit beyit karışık olarak söylenmiş gazellere *mülemmâ*' denir. Şairler, Farsça, Arapça, Rumca ve Ermenice mısralarla mülemma şiirler yazmışlardır. Tanzimat'tan sonra, bu dillerin arasına Fransızca'nın da girdiğini görmekteyiz. Şairler, bu dillerin ikisi veya üçü ile karışık olarak, mısra mısra ya da beyit beyit mülemma' gazeller söylemişlerdir.³⁶ Bilinen ilk mülemma gazel Mevlânâ'ya ait olan Türkçe-Farsça gazeldir. Ayrıca Sultan Veled, Sarıca Kemal ve Fuzûlî'yi mülemma gazel yazan şairler içerisinde sayabiliriz.³⁷

Gazelden bazı nazım şekilleri de türetilmiştir. Gazelin her mısraına kısa mısralar eklenerek müstezad yapılmış, ayrıca her beytine değişen sayıda mısra katmak suretiyle bendlerden meydana gelen daha hacimli şekiller elde edilmiştir. Bir şairin gazeli alınarak her beytin iki mısraı arasına iki veya üç mısra eklenerek *taştir*, her beytin önüne iki mısra eklenerek *terbî*', üç mısra eklenerek *tahmîs*, dört mısra eklenerek *tesdis* ve daha çok sayıda mısralar eklenerek *tesbi*', *tesmin*, *tetsi*' ve *ta'sir* şekilleri yapılmıştır.³⁸

Gazel söylemeye tegazzül, başka bir şairin gazeline aynı vezin ve kafiyede bir başka gazel söylemeğe *tanzir etme* veya *cevap verme*, söylenen gazele de *nazîre* denir. Nazire söyleyen şair ise, *nazîre-gû* veya *nazîre-perdâz* olarak isimlendirilir. Nazirelerin tanzir edilen gazelle aynı anlam ve üslûp doğrultusunda olması gerekir. Tanınmış şairlerin hoşça giden gazellerine değişik şairler tarafından birçok nazire söylenmiştir. Bu nazireler Nazire mecmualarında toplanmıştır. Ayrıca tersine bir anlamda yapılmış olan nazirelere ise, *nakîza*, karşılıklı nakîza yazmaya da *münâkaza* denir.³⁹

Divan şiirinde karşılıklı konuşma biçiminde, bir başka deyişle *dedim dedi* şeklinde yazılan gazellere *müraca'a gazel* ya da *gazel-i müraca'a* denir. Soru cevap şeklinde yazılan bu tip gazellerde soruyu soran şair, cevap veren ise sevgilidir. Bu tarz gazellerde bir mısra soru, bir mısra cevap şeklinde olabileceği gibi, soru ve cevap aynı mısra içerisinde de olabilmektedir. Divanlarında bu tarz gazel bulunan şairler içerisinde Şeyhî, Mihrî Hatun, Karamanlı Aynî'yi sayabiliriz.⁴⁰

36 Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, Kemâl Edib Kürkçüoğlu (haz.), İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973, s. 158-159; Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", s. 100.

37 M. Şerefeddin, a.g.m., s. 111-168; Mecdut Mansuroğlu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1958; John R. Walsh, "The Divânçe-i Kemâl-i Zerd (Sarica Kemal)", *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)*, 1979, c. III, s. 403-442; Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel ve Müjgan Cunbur, *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ, 1990, G. 258.

38 Haluk İpekten, *Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz*, s. 19; Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", s. 117.

39 Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Köksal, "Nazire Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazire Yazıcılığı", *Diriözler Armağanı*, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2003, s. 215-290.

40 Mustafa İsen ve Cemal Kurnaz, *Şeyhî Divanı*, Ankara: Akçağ, 1990, G. 104; E. İ. Maştakova,

Gazeli oluşturan mısraların ilk harfleri yan yana getirildiği zaman bir kelime veya özel ad çıkacak şekilde düzenlenmiş gazellere muvaşşah gazel veya gazel-i muvaşşaha denir. Ayrıca *istihrac* da denilmektedir.⁴¹ Mihri Hâtun ve Fuzûlî divanlarında bu tarz şiire rastlamaktayız.⁴²

Gazel nazım şekli aruzun çeşitli vezinlerinde yazılmıştır. Ama bazı aruz kalıpları diğerlerine nazaran daha çok kullanılmıştır. Gazel nazım şeklinde en çok kullanılan aruz kalıpları içerisinde ilk üç sırayı, remel bahrinden “Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün”, “Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün” ve hezec bahrinden “Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün” oluşturur. Ayrıca yaygın olmamakla birlikte rübâî vezinleri ile de gazel yazıldığı görülmektedir.⁴³

Şairler, aruz, kafiye ve redifin beyitler arasındaki ses ve anlam bütünlüğünü sağlayıcı yönünden yararlanmışlardır. Divan edebiyatında, “göz için kafiye” anlayışı hâkimdir.

Gazeller divanlarda kasidelerden sonra gazeliyât adı altında ayrı bir bölüm halinde bulunurlar. Mürettep divanlarda gazeller, kafiye kelimelerinin son harfine göre alfabetik olarak sıralanırlar. Ayrıca çeşitli mecmualarda da dağınık bir şekilde, değişik şairlere ait gazeller bulunabilmektedir.

Gazelde en fazla işlenen konu kadın, şarap ve aşktır. Bunun yanında şehir ve mekan övgüsü, tasavvufî ve felsefî düşünce, tevhit, münâcat, mersiye, nâ’t, methiye, fahriye, hiciv ve hezel konularının da işlendiği gazellere rastlamak mümkündür.⁴⁴

Divan edebiyatında yek-âhenk gazeller, işledikleri konulara ve bu konulara bağlı üslûplara göre değişik isimler almışlardır. Eğer gazelde, aşk, aşğın yaşadığı ayrılık acısı, sevgiliye yakarması, kavuşma arzusu; sevgilinin cefa çektirmesi ve vefasızlığı yer alıyorsa *âşıkâne*; şarap ve şarap ile ilgili düşünceler, dünyaya ve hayata aldirmama, yaşamaktan zevk alma konusu işleniyorsa *rindâne*; kadın güzelliğinden, aşkın maddî ve manevî zevklerinden bahsediliyorsa *şühâ-*

Mihri Hatun Divan Metni ve Kritik Yayını, Moskova: Asya Halklar Enstitüsü, 1967, G. 39; Ahmet Mermer, *Karamanlı Aynî ve Divânı*, Ankara: Akçağ, 1997, G. 51, 198, 457; H. Dilek Batıslam, “Divan Şiiriyle Halk Şiirinde Ortak Bir Söyleyiş Biçimi (Mürâca’a-Dedim-Dedi)”, *Folklor/Edebiyat*, 2000, c. VI, sy. 22, s. 201–211.

41 Mustafa Nihad Özön, *Büyük Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1979; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yayını, c. II, 1983; E. İ. Maştakova, *Mihri Hatun Divan Metni ve Kritik Yayını*, G. 81 (*Süleyman*); Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel ve Müjgan Cunbur, *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ, 1990, G. 257 (*Ali Bâlî*).

42 E. İ. Maştakova, *Mihri Hatun Divan Metni ve Kritik Yayını*, G. 81; Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel ve Müjgan Cunbur *Fuzûlî Divanı*, G. 257.

43 Haluk İpekten, *Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz*, s. 278–280; Cem Dilçin, “Divan Şiirinde Gazel”, s. 98; Selami Turan, “Erken Dönem Türk Şiirinde Gazel”, s. 48–61.

44 Selami Turan, “Erken Dönem Türk Şiirinde Gazel”, s. 99–116.

ne veya bu üslûbun en başarılı temsilcisi olan şair Nedim'in ismine izâfeten *Nedîmâne*; tasavvuf felsefesi, inançlar silsilesi ve çeşitli tarikatların düşünce sistemi konu ediniliyorsa *sofîyâne*; ahlakî düşünceler ve yaşanan hayat tecrübeleri deyimler ve atasözleri kullanılarak anlatılıyorsa *hikemî*, *hakîmâne* veya *hikmet-âmîz* gazel dendiği gibi, bu tarz gazel yazmaya da *hakîmâne tarz*, *hikemî tarz* ve *hikemî vadi* denilmektedir.⁴⁵

VI. Gazel Hakkında Yapılan Çalışmalar

A. Tezler

YÖK ve çeşitli üniversitelerin katalogları ile Prof. Dr. Hatice Aynur'un *Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları: Tezler, Yayınlar, Haberler*⁴⁶ isimli çalışmasının da yer aldığı kaynaklardan yaptığımız taramalar sonucunda, gazel nazım şekli ile ilgili, yapılmış veya yapılmakta olan, üç doktora, kırk tane de yüksek lisans çalışması tespit ettik. Bir yüksek lisans ve bir doktora çalışmasında gazel nazım şeklinin bir dönemi üzerinde durulmuş; iki doktora ve kırk yüksek lisans tezinde ise, bir şairin gazellerinin tamamı veya bir kısmı üzerinde, yapısal veya tematik açıdan, şerh, tahlil veya inceleme yapılmıştır.

Tanıtacağımız bu çalışmalardan ilki, Emevîler dönemindeki gazeli ele alan, Doç. Dr. Kenan Demirayak'ın danışmanlığında Metin Gündüz tarafından hazırlanmış "Emevîler Döneminde Gazel Şiiri"⁴⁷ isimli yüksek lisans tezidir. Gazelin bir tür olarak ele alındığı çalışma, giriş ve iki bölümden oluşur. Gündüz, giriş kısmında, gazelin tanımını ve gelişimi verir (s. 1-7). Birinci bölümde Cahiliye ve Sadru'l-İslâm döneminden Emevîler dönemine kadar gazelin durumunu ele alır (s. 8-37). İkinci bölümde ise, Emevîler döneminde gazel tarzında yazılan şiirler ve bu şiirlerde devrin edebî, kültürel, sosyal ve siyâsî gelişmelerinin etkisi üzerinde durur. Ayrıca bu tarzda yazan ünlü şairlerin biyografilerini verir (s. 38-96).

Gazel nazım şekli ile ilgili ikinci çalışma ise, Selami Turan'ın Prof. Dr. Mustafa İsen yönetiminde hazırladığı doktora tezidir. Turan, "Erken Dönem Türk Şiirinde Gazel"⁴⁸ başlıklı çalışmasında, XIII. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar Azerî ve Anadolu sahalarında gazel nazım şekli hakkında ayrıntılı bilgi verir.

Giriş ve dört bölümden oluşan tez; "Giriş: Gazelin Tarihî Gelişimi" (s. 1-41), "I. Bölüm: Gazelin Şekil Özellikleri" (s. 42-98), "II. Bölüm: Gazelin Muhteva

45 Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", s. 140-143.

46 Hatice Aynur, *Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları*, İstanbul: Mas Matbaacılık, 2005.

47 Metin Gündüz, "Emeviler Döneminde Gazel Şiiri", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, xix+99 s. (Danışman: Prof. Dr. Kenan Demirayak)

48 Selami Turan, "Erken Dönem Türk Şiirinde Gazel", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, viii+422 s.

Özellikleri” (s. 99-115), “III. Bölüm: Erken Dönem Gazelinde Ahenk Unsurları” (s. 118-176) ve “IV. Bölüm: Örnek Gazel Metinleri” (s. 202-421) başlıklarından meydana gelir.

Araştırmacı, giriş bölümünde, gazelin lügat ve istilâh anlamı (s. 1), Arap (s. 1-4), Fars (s. 5-13) ve başlangıcından XVI. yüzyıla kadar Türk edebiyatında (s. 14-41) gazelin ortaya çıkışı ve gelişme seyri üzerinde durur. Turan, Türk Edebiyatındaki gazelin durumunu anlatmaya geçmeden evvel, Türk dilinin bünyesinde Batı Türkçesi'nin edebî yazı dili olma süreci hakkında bilgi verir, kronolojik olarak Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devletinin XVI. yüzyıla kadarki zaman dilimi içerisinde gazel nazım şeklinin durumunu ve gazel yazan şairleri tespit etmeye çalışır.

Gazelin şekil özellikleri (s. 42-98) başlığı altında bu dönem gazelini; beyit sayısı (s. 42-47), vezin (s. 48-61), kafiye (s. 62-66) ve redif (s. 67-98) gibi şekil özellikleri yönünden tasnif eder ve incelemeye tâbi tutar.

Gazelin muhteva özellikleri (s. 99-115) başlığı altında bu dönem gazelinde işlenen konuları; “aşkı konu alan gazeller” (s. 102-104), “sevgiliyi konu alan gazeller” (s. 104-106), “tasavvufu konu alan gazeller” (s. 106-109), “rindliği ve şarap zevkini konu alan gazeller” (s. 109-111), “kişi tavsifini konu alan gazeller” (s. 111-113); “hikmeti konu alan gazeller” (s. 113-114), “şehir veya mekân tavsifini konu alan gazeller” (s. 114-115) ve “diğer konuların işlendiği gazeller” (s. 115-117) gibi alt başlıklar açarak inceler. Bu inceleme sonucunda gazellerin aşk, sevgili, rintlik, hikmet, tasavvuf, kişi övgüsü, mekân övgüsü, hezeliyat ve mersiye gibi çok değişik konularda da yazılabildiğini tespit eder ve oranlarını grafiklerle gösterir.

‘Erken Dönem Gazelinde Âhenk Unsurları’ (s. 118-176) başlığı altında, Dehhânî, Şeyyad Hamza, Ahmedî, Kadı Burhaneddin, Karamanlı Nizâmî, Meşihî ve Tâcizâde Ca'fer Çelebi'nin gazellerinden hareketle, bu dönem şiirindeki ahenk unsurlarını inceler. “Örnek Gazel Metinleri” (s. 202-421) bölümünde ise, incelenen gazeller içerisinde dönemin genel özelliklerini yansıtan örnek metinlere yer verir.

Konu ile ilgili yapılan tezler içerisinde Vildan Serdoroğlu Şişman'ın, Prof. Dr. Atilla Şentürk danışmanlığında hazırladığı “Zâtî'nin Gazeliyatına Göre XVI. Yüzyılda Sosyal Hayat”⁴⁹ isimli doktora tezi dikkate değerdir. *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*⁵⁰ adıyla kitaplaştırılan çalışma hakkında “Kitaplar” bölümünde bilgi verilecektir.

49 Vildan Serdaroğlu Şişman, “Zâtî'nin Gazeliyatına Göre XVI. Yüzyılda Sosyal Hayat”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, xviii+410 s. (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Atilla Şentürk).

50 Vildan Serdaroğlu, *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2006.

Bunların yanında gazel konusuyla ilgili yapılan veya yapılmakta olan, diğer yüksek lisans ve doktora tezleri kronolojik olarak şu şekildedir: Faiza Fouadel-Shofie, “The Gazeliyât of the 17th Century Otoman Poet: Nâbî”;⁵¹ Berna Karahan, “Tâci-zâde Ca’fer Çelebi Divanı Gazel Şerhi: 51-100”;⁵² Mehrali Calp, “Tâci-zâde Ca’fer Çelebi Divanı’nın Şerhi: Elli Gazel”;⁵³ Cemil Ertonga, “Tâci-zâde Ca’fer Çelebi: Devri, Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti, Gazellerinin Şerhi”;⁵⁴ Baysal Kersu, “Helâkî Divanı’nda Gazeller”;⁵⁵ Güliz Kapkın, “Zâtî Divanı’ndan Seçilen Gazellerin (101’den 150’ye Kadar Olan) İncelenmesi”;⁵⁶ Salih Seyhan, “Zâtî Divanı: 1-50 Gazeller Arası 50 Gazelin Şerhi”;⁵⁷ Hüseyin Süzen, “Zâtî Divanı: 151-200 Gazeller Arası 50 Gazelin Şerhi”;⁵⁸ Mehmet Akkaya, “Zatî Divanı: 251-300 Gazeller Arası 50 Gazelin Şerhi”;⁵⁹ Mehmet Amaç, “Zâtî Divanı’ndan 50 Gazelin Şerhi: 301-350”;⁶⁰ Bedri Selimhocaoğlu, “Zâtî Divanı: 401-450 Gazeller Arası 50 Gazelin Şerhi”;⁶¹ Sabahat Beyzadeoğlu, “Zatî’nin 50 Gazelinin Tahlili: 1054-1104”;⁶² Ömer Yaraşır, “Fuzûlî’nin Türkçe Gazellerinde Dinî ve Tasav-

51 Faiza Fouadel-Shofie, “The Gazeliyât of the XVIIth Century Otoman Poet: Nâbî”, Doktora Tezi, The University of Edinburgh, 1969. (Danışman: Prof. Dr. John Walsh).

52 Berna Karahan, “Tâci-zâde Ca’fer Çelebi Divanı Gazel Şerhi: 51–100”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, iv+xv+172 s. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alparslan).

53 Mehrali Calp, “Tâci-zâde Ca’fer Çelebi Divanı’nın Şerhi: Elli Gazel”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, xi+100 s. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alparslan).

54 Cemil Ertonga, “Tâci-zâde Cafer Çelebi: Devri, Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti, Gazellerinin Şerhi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, xi+190 s. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alparslan).

55 Baysal Kersu, “Helâkî Divanı’nda Gazeller”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, 145 s. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alparslan).

56 Güliz Kapkın, “Zâtî Divanı’ndan Seçilen Gazellerin (101’den 150’ye Kadar Olan) İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, viii+440 s. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alparslan).

57 Salih Seyhan, “Zâtî Divanı: 1–50 Gazeller Arası 50 Gazelin Şerhi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988, 245 s. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alparslan).

58 Hüseyin Süzen, “Zâtî Divanı: 151–200 Gazeller Arası 50 Gazelin Şerhi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988, ix+110 s. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alparslan).

59 Mehmet Akkaya, “Zatî Divanı: 251–300 Gazeller Arası 50 Gazelin Şerhi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988, xi+ 206 s. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alparslan).

60 Mehmet Amaç, “Zâtî Divanı’ndan 50 Gazelin Şerhi: 301–350”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989, 162 s. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alparslan).

61 Bedri Selimhocaoğlu, “Zâtî Divanı: 401–450 Gazeller Arası 50 Gazelin Şerhi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, v+149 s. (Danışman: Prof. Dr. Ali Alparslan).

62 Sabahat Beyzadeoğlu, “Zatî’nin 50 Gazelinin Tahlili: 1054–1104”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, 132 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Süreyya Beyzadeoğlu).

vufi Mefhumların Tahlili”;⁶³ Ayşegül Mine Yıldırım, “Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Aşk, Âşık ve Maşuk Mefhumlarının Tahlili”;⁶⁴ M. Hanefi Yontar, “Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Ölüm, Ayrılık ve Yalnızlık Temaları”;⁶⁵ Filiz Hatipoğlu, “Zâtî'nin 50 Gazelinin Tahlili: 1004-1053”;⁶⁶ Ziya Avşar, “Revânî'nin Hayatı, Sanatı Eserleri ve 50 Gazelinin Şerhi”;⁶⁷ Abdullah Çaylıoğlu, “Niyazi-yi Mısırî Hazretlerinin Gazellerine Yapılan Şerhler”;⁶⁸ Rifat Gürgendereli, “Zâtî Divânından (1258-1308) 50 Gazelin Tahlili”;⁶⁹ Ahmet Zeki Yunusoğlu, “Fuzûlî'nin Gazellerinde Mânevî Unsurlarla İlgili Mazmunları”;⁷⁰ Fisun Bozlan, “Zâtî Divânı'nda (1206-1257 Arası) Gazelin Açıklanması”;⁷¹ Funda Dalbudak, “Handânî Divanı: Gazeller Bölümü, Metin İncelemesi”;⁷² Ömer Savran, “Karamanlı Nizami Divanı'ndaki Seçme Gazeller ve Bugünkü Türkçesi”;⁷³ Aydın Kırman, “Necâtî Bey Divanı'nın İlk Yüz Gazelindeki Benzetme Sanatlarının Dil Yönünden İncelenmesi”;⁷⁴ F. Gül Öztürk (Göksoy), “Nakşî İbrahim Divanı (Gazeller): İn-

63 Ömer Yaraşır, “Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Dinî ve Tasavvufî Mefhumların Tahlili”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, 449 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Süreyya Beyzadeoğlu).

64 Ayşegül Mine Yıldırım, “Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Aşk, Âşık ve Maşuk Mefhumlarının Tahlili”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, 146 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Süreyya Beyzadeoğlu).

65 M. Hanefi Yontar, “Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Ölüm, Ayrılık ve Yalnızlık Temaları”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, 137 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Süreyya Beyzadeoğlu).

66 Filiz Hatipoğlu “Zâtî'nin 50 Gazelinin Tahlili: 1004-1053”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, 115 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Süreyya Beyzadeoğlu).

67 Ziya Avşar, “Revânî'nin Hayatı, Sanatı Eserleri ve 50 Gazelinin Şerhi”, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, xxxi+92 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Mahmut Kaplan).

68 Abdullah Çaylıoğlu, “Niyazi-yi Mısırî Hazretlerinin Gazellerine Yapılan Şerhler”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, 365 s. (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Tahralı).

69 Rifat Gürgendereli, “Zâtî Divânından (1258-1308) 50 Gazelin Tahlili, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, 158 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Kâşif Yılmaz).

70 Ahmet Zeki Yunusoğlu, “Fuzûlî'nin Gazellerinde Mânevî Unsurlarla İlgili Mazmunları”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, 119 s. (Danışman: Doç. Dr. Neclâ Pekolcay).

71 Fisun Bozlan, “Zâtî Divanı'nda (1206-1257 arası) Gazelin Açıklanması”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, 155 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Kâşif Yılmaz).

72 Funda Dalbudak, “Handânî Divanı: Gazeller Bölümü, Metin İncelemesi”, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 1995, 123 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Mehmet Akkaya).

73 Ömer Savran, “Karamanlı Nizami Divanı'ndaki Seçme Gazeller ve Bugünkü Türkçesi”, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, 175 s. (Danışman: Prof. Dr. Ömer Okumuş).

74 Aydın Kırman, “Necâtî Bey Divanı'nın İlk Yüz Gazelindeki Benzetme Sanatlarının Dil

celeme-Metin”;⁷⁵ Nilgün Açıık, “Gayrı Redifli Gazeller: İnceleme-Açıklama-Karşılaştırma”;⁷⁶ Çiğdem Mirza Arslan, “Nâilînin Gazellerinde Ses Sanatları”;⁷⁷ İbrahim Allahverdiyev, “Fuzûlî’nin Divan’ındaki Gazellerinde Tasavvufî Kavramlar”;⁷⁸ İlke Ergin, “Fuzûlî’nin Gazellerinde Karşıtlık”;⁷⁹ Tuncay Bülbül, “Cem Sultan’ın Türkçe Divanı’ndan Gazel Şerhleri”;⁸⁰ Canay Erçağ, “Bâkî’nin Gazellerinde Simetri”;⁸¹ Gülden Sarı, “Ahmet Paşa’nın Gazellerinde Sevgiliye Ait Güzellik Unsurlarının Kullanılması”;⁸² Zeliha Çelen, “Mehmed Zihni Keşani’nin 97 Gazeli (İnceleme-Metin)”.⁸³

B. Kitaplar

Divan şiiri, dolayısıyla gazel nazım şekli ile ilgili olarak gerek yurt içi gerekse yurt dışında çeşitli çalışmaların yapıldığını/yapılmakta olduğunu tespit ettik. Bunlar, genelde Divan şiirinin özelde ise gazel nazım şeklinin tarihî seyri, şekli ve muhtevasına yönelik birtakım bilgilerin yer aldığı kitaplardır. Bu tür kitapların yanında, Divan şiirinin kültür ve gelenekle olan irtibatını tespit ederek, onun anlam dünyasını çözümlenmeye çalışan eserlere de rastlamaktayız.

Yönünden İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, 166 s. (Danışman: Doç. Dr. Mehmet Özmen).

- 75 F. Gül Öztürk (Göksoy), “Nakşî İbrahim Divanı (Gazeller): İnceleme-Metin”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, 184 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Kadir Atlansoy).
- 76 Nilgün Açıık, “Gayrı Redifli Gazeller: İnceleme-Açıklama-Karşılaştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, 449 s. (Danışman: Prof. Dr. Nâmik Açıkgöz).
- 77 Çiğdem Mirza Arslan, “Nâilînin Gazellerinde Ses Sanatları”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, 106 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. M. Naci Onur).
- 78 İbrahim Allahverdiyev, “Fuzûlî’nin Divan’ındaki Gazellerinde Tasavvufî Kavramlar”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, 124 s. (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Tahralı).
- 79 İlke Ergin, “Fuzûlî’nin Gazellerinde Karşıtlık”, Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, vi+245 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Ali Emre Özyıldırım).
- 80 Tuncay Bülbül, “Cem Sultan’ın Türkçe Divanı’ndan Gazel Şerhleri”, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, viii+192 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Süleyman Solmaz).
- 81 Canay Erçağ, “Bâkî’nin Gazellerinde Simetri”, Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, vii+174 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Ali Emre Özyıldırım).
- 82 Gülden Sarı, “Ahmet Paşa’nın Gazellerinde Sevgiliye Ait Güzellik Unsurlarının Kullanılması”, Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, 138 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Kadir Atlansoy).
- 83 Zeliha Çelen, “Mehmed Zihni Keşani’nin 97 Gazeli (İnceleme-Metin)”, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, viii+182 s. (Danışman: Yard. Doç. Dr. Nezihe Seyhan).

Bu bağlamda Walter G. Andrews'ın *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı (Poetry's Voice, Society's Song Ottoman Lyric Poetry)*⁸⁴ isimli kitabı önemli bir yere sahiptir. Kitap "Gazel: Anlam ve Gelenek" (s. 15-32), "Konuşma Tarzı: Şiirsel Sözdizim" (s. 33-51), "Kelime Seçimi: Şiirin Sözdâğarı" (s. 53-80), "Tasavvufun ve Dinin Sesi" (s. 81-111), "İktidar ve Otoritenin Sesi" (s. 113-136), "Duygunun Sesi" (s. 137-174), "Gazelin Ekolojisi" (s. 175-211) ve "Eleştirel Perspektifler" (s. 213-228) başlıklı sekiz bölümden meydana gelir. Andrews, kitabında Osmanlı gazel geleneğini inceler. Çünkü ona göre gazel, Osmanlı toplum ve kültür hayatını hem yansıtan, hem de şekillendiren bir unsur olmasının yanında, Osmanlı edebiyatının can damarı, asırlar boyu şairlerin alın teri döktükleri, yeteneklerini gösterdikleri temel tür ve Türk kültürünün ezgisinde belli başlı seslerden biridir.⁸⁵ Kitapta öncelikle, anlam ve gelenek üzerinde duran yazar, şiiri çeşitli yorumlarla farklı şekillerde anlamlandırmanın önemini vurgular. Daha sonra tasavvuf, din, duygu, iktidar ilişkileri ve gazelin ekolojisini gazelleri yorumlamada önemli yapılar olarak değerlendirir. Andrews, bu eserinde, uzaktan yakından Divan şiiri ile ilgisi bulunanlara, bu şiire farklı bir açıdan nasıl bakılabileceğini göstermeye çalışır. Ayrıca eser, Divan şiirine ilişkin yeni tezler getirmesinin yanında, sanat eserinden hareketle Osmanlı toplum ve kültürünün, yeneden nasıl inşa edilebileceğine yönelik özgün ipuçları vermesi bakımından da dikkate değer bir çalışmadır.

Vildan Serdaroğlu'nun *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*⁸⁶ başlıklı çalışması; "Ön Söz" (s. 23-28), "Giriş" (s. 29-50), 12 bölüm üzerine kurulu ana kısım (s. 51-430) ve "Sonuç" (s. 431-432), "Kaynakça" (s. 433-462) ve "İndeks" (s. 479-488)'ten oluşmaktadır. Yazar, çalışmasını, "Divan şiirini, bağlı bulunduğu gelenek içinde anlama çabası güden ve bu amaçla doğduğu toplumun sosyal hayatı ile Divan şiiri arasındaki paralelliği göstermeye çalışan bir gayretin ürünü [ve] aynı zamanda Divan şairinin zihin dünyasını belirleyen iki önemli unsurdan biri olan sosyal hayat bağlamında şerh etme girişimi"⁸⁷ olarak tanımlar. Bu anlayış etrafında XVI. asrın önemli şairlerinden olan Zâtî'nin divanındaki gazelleri, sosyal hayat bağlamında ele alarak yeni bir yaklaşım ve farklı bir metotla şerh etmeye çalışır. Ayrıca Serdaroğlu eserinde, Divan şiirinin sadece soyut duygular dünyasından ibaret olmadığını, sosyal hayat boyutunun da bulunduğunu ortaya koyar. Eser, Divan şiirini, anlama ve anlamlandırmada, metodolojik açıdan yeni bir yaklaşım ortaya koyması bakımından önemlidir.

İslâm medeniyeti etkisi altında gelişmiş ve asırlar boyunca Türk milletinin en güzel duygu ve düşüncelerini ifade ettiği Divan edebiyatı, XIX. yüzyıldan iti-

84 Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı (Poetry's Voice, Society's Song Ottoman Lyric Poetry)*, Tansel Güney (çev.) İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

85 Walter G. Andrews, *a.g.e.*, s. 17-25.

86 Vildan Serdaroğlu, *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*, İstanbul: İsam Yayınları, 2006.

87 Vildan Serdaroğlu, *a.g.e.*, s. 23.

baren yerini Batı edebiyatının etkisiyle yeni bir edebiyata bırakmıştır. Geçen zaman ve değişen hayat tarzı, Divan şiirinin kendine has büyüklü dünyasını anlaşılmaz hâle getirmiştir. Divan şiirinin düşünce, zevk ve hayal dünyasının günümüz insanına anlatılmasında ve bu edebiyatın geniş halk kitlelerine sevdirmesinde Prof. Dr. İskender Pala'nın özverili çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Pala'nın bu çalışmalarında, gazellerin önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda yazar, Kapı Yayınları'ndan *Şahane Gazeller* dizisini, *Ve Gazel Yeniden*, *Perişan Gazeller*, *Şi'r-i Kadim (Şiir Şerhleri)* isimli kitaplarını neşretmiştir.

İskender Pala, *Şahane Gazeller* dizisi içinde, Ahmet Paşa, Aşkı, Nâbî, Nâilî, Şeyh Gâlib, Nef'î, Fuzûlî, Bâkî, Necâtî, Nedîm gibi Divan şiiri geleneği içerisinde yer alan ve bu geleneği başarıyla temsil eden şairlerin şiirlerinin yorumlarına yer verir. Gazellerin seçiminde estetik ölçülere dikkat eden Pala, Divan şiirini tanıtmak ve sevdirmek amacıyla, gazellerin bugünün diline çevirisini verir.⁸⁸ ... *Ve Gazel Yeniden*⁸⁹ isimli kitabında, değişik şairlere ait 15 gazel ile 2 berceste, yine o şairlerin zamanlarına ait araştırmalarla şerhe tabi tutar. *Perişan Gazeller*'de,⁹⁰ bazı gazellerden hareketle, Divan şairlerinin güzel ve güzellik anlayışlarını işler. *Şi'r-i Kadim (Şiir Şerhleri)*'nde⁹¹ ise, altı asır süren şiir maceramızı besleyen Osmanlı kültürünün satır aralarını şerh etmeye çalışır.

Ünver Oral'a ait *Karagöz Perde Gazelleri*⁹² isimli kitap, gazel nazım şeklinin sadece Divan şiirinde değil, geleneksel Türk tiyatrosu içerisinde yer alan Karagöz gösterilerinde de kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Oral eserinde bu konuyu detaylı bir şekilde ele alır. Eser; "Önsöz" (s. x-xii)'den sonra "Karagöz Hakkında" (s. 1-10), "Karagözde Tasavvuf" (s. 11-31), "Şeyh Küşterî Kimdir?" (s. 32-40), "Karagözde Şiir" (s. 41-44), "Karagöz ve Gazel" (s. 45-48), "Hacivat ve Perde Gazeli" (s. 49-60), "Türk Halk Tiyatrosu ve Perde Gazeli" (s. 61-67), "Perde Gazelinde Osmanlıca ve Aruz" (s. 68-69), "Eski Perde Gazelleri Üzerine" (s. 70-75), "Açıklamalar" (s. 76-82); "Eski Perde Gazelleri (Şiirler)" (s. 83-162), "Yeni Perde Gazelleri Neden ve Nasıl Olmalıdır?" (s. 163-173), "Yeni

88 İskender Pala, *Şahane Gazeller: Ahmet Paşa (Şiir Yorumları)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005; İskender Pala, *Şahane Gazeller: Aşkı (Şiir Yorumları)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005; İskender Pala, *Şahane Gazeller: Nabi (Şiir Yorumları)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005; İskender Pala, *Şahane Gazeller: Naili (Şiir Yorumları)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005; İskender Pala, *Şahane Gazeller: Şeyh Galip (Şiir Yorumları)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005; İskender Pala, *Şahane Gazeller: Nefî (Şiir Yorumları)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005; İskender Pala, *Şahane Gazeller: Fuzulî (Şiir Yorumları)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005; İskender Pala, *Şahane Gazeller: Baki (Şiir Yorumları)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005; İskender Pala, *Şahane Gazeller: Necatî (Şiir Yorumları)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005; İskender Pala, *Şahane Gazeller: Nedîm (Şiir Yorumları)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.

89 İskender Pala, ... *Ve Gazel Yeniden*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.

90 İskender Pala, *Perişan Gazeller*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.

91 İskender Pala, *Şi'r-i Kadim (Şiir Şerhleri)*, İstanbul: Kapı Yay., 2007.

92 Ünver Oral, *Karagöz Perde Gazelleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Perde Gazelleri Üzerine” (s. 174-178), “Yeni Perde Gazelleri (Şiirler)” (s. 179-231), “Çocuklara Perde Gazelleri Üzerine” (s. 232-240), “Çocuklara Perde Gazelleri” (s. 241-258), “Eski Perde Gazelleri Fihristi” (s. 259-261), “Yeni Perde Gazelleri Fihristi” (s. 262-266), “Çocuklara Perde Gazelleri Fihristi” (s. 267-268) ve “Bibliyografya” (s. 269-272) başlıklı bölümlerden oluşuyor.

Kültürel kırılmanın yaşandığı XIX. yüzyılda gazel nazım şeklinin durumu hakkındaki bilgiyi ise, M. Fatih Andı'nın *Servet-i Fünûn'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişimleri*⁹³ isimli kitabında buluruz. Andı, Türk edebiyatının Servet-i Fünûn edebî topluluğuna kadar nazım sahasında geçirdiği değişiklikleri kimi dergilerde Türk şairlerinin yayımladığı şiirlerinden hareketle tespit eder ve değerlendirir. Eserin, Divan şiiri nazım şekillerini ele aldığı kısmında, bu dönemde gazel nazım şeklinde görülen şekil ve muhteva değişiklikleri hakkında da bilgi verir.⁹⁴

C. Makaleler

Gazel nazım şeklinin veya herhangi bir şairin gazellerinin incelendiği çok sayıda makale kaleme alınmıştır. Ne yazık ki, yukarıda da değinildiği üzere, bu makalelerin hepsini tanıtmaya bu yazının sınırları müsaade etmemektedir. Burada bazı makaleleri yayımlanış tarihine göre ele almaya çalışacağız.

Cem Dilçin, “Divan Şiirinde Gazel”⁹⁵ isimli makalesinde, gazel nazım şeklini, “Gazelin Tanımı ve Tarihçesi” (s. 78-81), “Gazelin Biçim ve Tür Özellikleri” (s. 81-119), “Gazelin Önemi ve Konusu” (s. 119-159), “Gazelin Divan Edebiyatındaki Gelişimi” (s. 159-193) başlıkları altında teferruatlı bir şekilde ele alır. Ayrıca “Seçme Gazeller” (s. 194-247) başlığı altında XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar belli başlı şairlerin gazellerinden örnek metinlere yer verir.

Walter G. Andrews, “A Revisionist Thesis for the Esthetics of the Ottoman Gazel (Osmanlı Gazel Estetiği Hakkında Yenilikçi Bir İnceleme)”⁹⁶ isimli makalesinde, öncelikle Osmanlı gazeli ile ilgili temel olguları sıralar ve bu olguların bugünkü genel estetik yorumunun doğmasındaki bazı etkenler üzerinde durur. Daha sonra Andrews, şiirin niteliğine ve işlevine ilişkin, gazel için yeterin-

93 M. Fatih Andı, *Servet-i Fünûn'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişimleri*, İstanbul: Kitabevi, 1997.

94 M. Fatih Andı, *a.g.e.*, s. 104-187.

95 Cem Dilçin, “Divan Şiirinde Gazel”, *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 1986, c. LII, sy. 415-416-417, s. 78-247.

96 Walter G. Andrews, “A Revisionist Thesis for the Esthetics of the Ottoman Gazel”, *Ali Nihat Tarlan Armagani*, İstanbul, ts.; Walter G. Andrews, “A Revisionist Thesis for the Esthetics of the Ottoman Gazel”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1986, sy. XXIV-XXV, s. 1-21; Walter G. Andrews, “Osmanlı Gazel Estetiği Hakkında Yenilikçi Bir İnceleme”, çev. Metin Akkuş, *A.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1995, sy. 21, s. 253-277.

ce üzerinde durulmamış bir hipotez sunmayı amaçlar. Ayrıca bu hipotezin, gazele ilişkin bugünkü estetik yaklaşım konusunda kuşku uyandıracak kimi yönlerine işaret eder. Bunların yanında farklı bir estetik yaklaşımla hem şiir, hem de şiirin sosyokültürel bağlamıyla etkileşimini, bugüne kadar ihmal edilmiş anlama yolları üzerinde yoğunlaşarak estetik açıdan nasıl bir köklü yaklaşım getirebileceğini göstermeye çalışır.

Cem Dilçin, “Fuzulî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi”⁹⁷ isimli makalesinde şiirlerinde ses, söz ve anlam dengesini büyük bir ustalıkla kuran Fuzulî'nin bir gazelini şerh eder ve yapısal yönden inceler.

Dursun Ali Tökel, “Bir Gazeli Rus Biçimciliğiyle Nasıl Çözümleyelim”⁹⁸ ve “Ontolojik Analiz Metodu ve Bu Metodun Bâkî'nin Bir Gazeline Uygulanışı”⁹⁹ isimli yazılarının ilkinde İbn-i Kemal, ikincisinde ise Bâkî'ye ait bir gazeli, yeni edebiyat kuramları çerçevesinde ele alıp, farklı bir bakış açısıyla incelemeye çalışır.

Mehmet Akkaya, “Dîvân Şâirlerinin Gazellerinde Harf Tercihleri ve Redif Hususu”¹⁰⁰ isimli makalesinde, çeşitli asırlarda yaşamış sınırlı sayıdaki şairin divanlarındaki gazelleri inceleyerek, şairlerin kafiyelerinde hangi harfleri daha fazla tercih ettiklerini, bütün şairler tarafından tekrar edilen redif kelimelerini, bunun sebeplerini, şairlere ve genel ortalamaya göre tekrar ediliş oranlarını ele alır.

Edith Gülçin Ambros, “Osmanlı Gazelinin Uzunluğunda Görülen Gelişmeler: XVI. Yüzyılda Durum”¹⁰¹ isimli makalesinde, Divan şairlerinin gazel yazarken tercih ettikleri beyit sayısının XVI. yüzyıla ait olan kısmını ele alır. Ambros; Vâfî, Tâcizâde Cafer Çelebi, Amrî, Lâmi'î, Figânî, Hayretî, Meâlî, Üsküblü İshak Çelebi, Usûlî, Zâtî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Helâkî, Aşkî, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Murâdî ve Nev'î'nin de aralarında bulunduğu 17 şairin divanından istifade eder.

Osman Horata, “Ses, Anlam Bütünlüğü ve Gazel-i Tecnisler”¹⁰² başlıklı yazısında, cinasların, şiirin anlamının yanında ses yapısında da önemli bir yeri olduğunu örneklerle göstermeye çalışır.

97 Cem Dilçin, “Fuzulî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi”, *Türkoğlu Dergisi*, DTCF Yayını, 1992, c. IX, sy. 1, s. 44–98.

98 Dursun Ali Tökel, “Bir Gazeli Rus Biçimciliğiyle Nasıl Çözümleyelim”, *Dergâh*, Temmuz 2004, c. XV, sy. 173, s. 9–12;

99 Dursun Ali Tökel, “Ontolojik Analiz Metodu ve Bu Metodun Bâkî'nin Bir Gazeline Uygulanışı”, *Yedi İklim*, Mayıs 1996, c. 11, sy. 74, s. 53–59.

100 Mehmet Akkaya, “Dîvân Şâirlerinin Gazellerinde Harf Tercihleri ve Redif Hususu”, *İlmi Araştırmalar*, 1996, sy. 3, s. 19–24.

101 Edith Gülçin Ambros, “Osmanlı Gazelinin Uzunluğunda Görülen Gelişmeler: XVI. Yüzyılda Durum”, *Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları: Memoriam Abdül-baki Gölpınarlı Hâtıra Sayısı II*, 1996, c. XX, sy. 2, s. 1–8.

102 Osman Horata, “Ses, Anlam Bütünlüğü ve Gazel-i Tecnisler”, İstanbul: *IX. Milli Türkoğlu Kongresi*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, 15–19 Eylül 1997. Bu bildiri için bkz.

Walter Feldman “Osmanlı Gazelinin Yapısı İçin Müzikal Bir Model”¹⁰³ isimli yazısında, “Osmanlı şiirinin sözel/yapısal benzerlik ile tema süreksizliğinin birleşiminden kuvvet alarak büyüdüğü” tespitinde bulunduktan sonra, “bu biçim ve biçimsizlik birleşiminin aynı zamanda Osmanlı’daki bir başka asal sanat formunu, saray müziğini de tanımladığını” belirtir ve Necati Bey’in üç gazelinden hareketle bunu göstermeye çalışır.

H. Dilek Batislam, “Divan Şiiriyle Halk Şiirinde Ortak Bir Söyleyiş Biçimi (Mürâca’a-Dedim-Dedi)”¹⁰⁴ isimli çalışmasını; hem Divan şiirinde, hem de halk şiirinde kullanılan ortak söyleyiş biçimi olarak kullanılan dedim-dedi şeklinde söylenmiş şiirler üzerine hazırlar. Batislam yazısını hazırlarken, farklı divanlarda yer alan örneklerin niteliklerini daha iyi belirleyebilmek amacıyla Kadı Burhaneddin, Nesîmî, Ahmed-i Dâ’î, Şeyhî, Necâtî, Ahmet Paşa, Mesîhî, Hayalî, Fuzûlî ve Sabit divanlarını tarayarak değişik örnekler seçtiğini; halk şiiri örnekleri için de antolojilerden ve âşıkların şiirlerinden yararlandığını söyler.

Kemal Sılay, “Erkeğin Ağzıyla Söylenen Gazel: Osmanlı Kadın Şairler ve Ataerkilliğin Gücü”¹⁰⁵ isimli makalesinde, erkek egemen bir toplumda, erkek şairler tarafından yapılandırılan ve onların bilgi, kelime, inanç ve arzularını yansıtan bir geleneğin içinde kadın şair olmanın zorluğu üzerinde durur. Sılay, Osmanlı dönemi gazellerini incelediği araştırmasında, kadının sanattan dışlanmasını ortaya koymaya çalışır.

Saadet Karaköse, “Divan Şiiri Gazellerinde Tasvir ve Tahkiye”¹⁰⁶ adlı makalesinde, Ahmet Paşa, Esrar Dede ve Nedim’e ait yek-ahenk gazelleri tasvir ve tahkiye açısından ele alır. Karaköse, yazısında “hayal mahsulü ve dramatik hikâye” şeklinde nitelendirdiği gazellerin devrin hayat felsefesini aksettirdiğini göstermeye çalışır.

Şener Demirel, “Divan Şiirinde Redd-i Matla”¹⁰⁷ başlıklı yazısında, Eski Türk edebiyatında, gazel nazım şeklinde görülen ve daha çok gazelin şekli yapısıyla ilgili olan redd-i matla üzerinde durur. Demirel makalesinde, XV. yüzyıldan başlayarak XVIII. yüzyıla kadar geçen süre içerisinde, Divan şiirinde

Doğu Akdeniz, *Doğu Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, 1998, sy. 1, s. 65–76.

103 Walter Feldman, “Osmanlı Gazelinin Yapısı İçin Müzikal Bir Model”, çev. Boğaç Babür Tuna, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Mehmet Kalpaklı (haz.), İstanbul: YKY, 1999, s. 349–356.

104 H. Dilek Batislam, “Divan Şiiriyle Halk Şiirinde Ortak Bir Söyleyiş Biçimi (Mürâca’a-Dedim-Dedi)”, *Folklor/Edebiyat*, 2000, c. VI, sy. 22, s. 201–211.

105 Kemal Sılay, “Erkeğin Ağzıyla Söylenen Gazel: Osmanlı Kadın Şairler ve Ataerkilliğin Gücü”, *Moderleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Madeline C. Zilfi (ed.), çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Tarih Vakfı, 2000, s. 188–203.

106 Saadet Karaköse, “Divan Şiiri Gazellerinde Tasvir ve Tahkiye”, *İlmi Araştırmalar*, 2004, sy. 18, s. 45–59.

107 Şener Demirel, “Divan Şiirinde Redd-i Matla”, *Bilig*, Güz 2004, sy. 31, s. 161–167.

edebî kişilikleriyle ön plâna çıkmış on beş şairin gazellerini tarayarak, redd-i matlaya yer verilen gazelleri tespit eder ve bu tespitlerini grafikler yardımıyla değerlendirir. Ayrıca Divan şiirinin Klâsik ve Sebk-i Hindî gibi iki önemli üslûbunun temsilcisi durumundaki şairlerin redd-i matlayı kullanma yönündeki tercihleri üzerinde karşılaştırmalı tahliller yapar.

Emine Yeniterzi, “Divan Şiirinde Gazel Redifli Gazeller”¹⁰⁸ isimli makalesinde ise, divan ve şiir mecmualarından “gazel” ve “gazelleri” redifli, değişik şairlere ait tespit ettiği 11 gazelden yola çıkarak, gazel nazım şekli için kullanılan tabir, sıfat ve benzetmeleri ortaya koymaya çalışır.

D. Bildiriler

Farklı ilmî etkinliklerde gazeli farklı açılardan ele alan birçok bildiri sunulmuştur. Bunlardan G. Gonca Gökâlî-Alpaslan, “Çağdaş Türk Şiirinde Gazeli Yeniden Yaratanlar”¹⁰⁹ isimli bildirisinde, Batı karşısında kendini yenilemeyen Osmanlı'nın Tanzimat'la birlikte gerek siyasî gerek sosyal açıdan önemli değişiklikler yaşadığını, bu değişimden Divan edebiyatının da nasibini alarak, yeni edebiyat karşısında tutunamadığını belirtir. Bunda bir kısım Osmanlı ve Cumhuriyet aydınının olumsuz tutumunun etkisi olduğunu vurgular. Yazar, Çağdaş Türk şiirindeki birçok şairin gerek halk gerekse Divan edebiyatı geleneğinden yararlandıklarını ifade eder. “Divan şiiri geleneğinden yararlanma yolunu seçen ve modern Türk şiirine damgasını vurmuş Yahya Kemal, Asaf Halet Çelebi, Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Turgut Uyar, Metin Altıok, Behçet Necatigil, İlhan Berk, Attilâ İlhan, Hilmi Yavuz, Enis Batur, Murathan Mungan gibi birçok ozanın” bulunduğunu söyler. Bu şairlerin genel özelliğini ise, “tarih bilincine sahip, Divan şiiri estetiğinden yararlanan, Divan edebiyatını güçlü bir kaynak olarak gören ama sırtını ona yaslama kolaylığına asla sapmayan, şiirlerinin anlaşılabilmesi için okurlarından da eski şiir bilgisi ve birikimi bekleyenler” olarak belirtir.

Tunca Kortantamer, “Eroticism in the Ghazal Poetry: Baki and Fuzûlî: The Two Famous Ottoman Poets of the XVIth Century”¹¹⁰ isimli bildirisinde XVI.

108 Emine Yeniterzi, “Divan Şiirinde Gazel Redifli Gazeller”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2005, sy. 18, s. 1–10.

109 G.Gonca Gökâlî-Alpaslan, “Çağdaş Türk Şiirinde Gazeli Yeniden Yaratanlar”, XXI. Yüzyıla Girenken Yazında Dil Kullanımları: Aşkanklıklar-Yenilikler-Aykrılıklar-Sapmalar (I.Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri, Ünsal Özünlü ve Mehmet Ali Gülel (yay. haz.), Denizli, 2001, s. 1-24,

http://vision1.eee.metu.edu.tr/~metafor/yazi/111200_turk_siirinde_gazel.htm

110 Tunca Kortantamer, “Eroticism in the Ghazal Poetry: Baki and Fuzuli - The Two Famous Ottoman Poets of the 16th Century”, Beyrut: *Ghazal as a Genre of World Literature: International Symposium, July 7–10, 1999*. Orient Institut der DMG. Bu bildiri için bkz. Tunca Kortantamer, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Şerife Yağcı ve Fatih Ülken (haz.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2004, s. 79–98.

yüzyılın iki meşhur şairi olan Bâkî ve Fuzûlî'nin gazellerinden hareketle Osmanlı şiirindeki cinsellik ve aşk konusunu irdeler. Kortantamer, "Gazelin Anlam-Yapı İlişkisinde Bazı Metaforların İşlevi"¹¹¹ adlı bildirisinde ise, metaforların gazelin anlam-yapı ilişkisindeki temel işlevini, Necâtî ve Bâkî'ye ait iki gazel üzerinde göstermeye çalışır.

Rıdvan Canım ise, "Metin Şerhi Geleneğimiz Çevresinde Tarlan ve İpekten'in Kaleminden Fuzûlî'nin 'Sana' Redifli Gazeli"¹¹² isimli bildirisinde Tarlan ve İpekten gibi Divan şiirinin iki üstadının Fuzûlî'nin "sana" redifli gazelini şerh etme biçimlerini karşılaştırmalı olarak ele alır.

E. Sempozyumlar

Gazel nazım şekli ile ilgili olarak, uluslararası mahiyette iki önemli sempozyumun düzenlendiğini tespit ettik. Orient-Institut der DMG (Alman Doğubilimciler Birliği Şarkiyat Enstitüsü) tarafından "The Gazel and Its Place in World Literature (Gazel ve Dünya Edebiyatındaki Yeri)" başlıklı biri İstanbul'da, diğeri Beyrut'ta olmak üzere iki sempozyum yapılmıştır.

Birinci sempozyum, 17-18 Mayıs 1999 tarihlerinde Orient-Institut der DMG ve IRCICA'nın işbirliğiyle İstanbul'da düzenlenmiştir. "Osmanlı Gazeli ve Tarihsel Bağlam" alt başlığını taşıyan bu sempozyumda Walter Andrews ve Mehmet Kalpaklı, "Gazels and the World: Some Notes on the 'Occasionalness' of the Ottoman Gazel" (Gazeller ve Gerçek Dünya: Osmanlı Gazelinin Durumsalığı Üzerine Bazı Notlar); Tunca Kortantamer, "Gazelin Anlam-yapı ilişkisinde Bazı Metaforların İşlevi"; Ali Fuat Bilkan, "Nabi'nin Gazellerinde Görme Biçimleri ve Şairin Gazel Tarzına Getirdiği Yenilik Üzerine"; Michael Glünz, "The Indian Style in Ottoman Lyric Poetry: A Far Cry from the Origins of the Gazel" (Osmanlı Lirik Şiirinde Hint Üslûbu- Gazelin Kökenlerinden Uzak Bir Ses) ve Ahmet Hamit Yıldız, "Osmanlı Gazelinde Lirik 'Ben'" başlıklı bildirimleri sunmuşlardır. Ayrıca Sempozyumun son gününde, "The Ghazal As a Literary Genre: A Forgotten Part of World Literature?" (Bir Edebiyat Türü Olarak Gazel: Dünya Edebiyatının Unutulmuş Bir Kesiti mi?) başlıklı bir tartışma oturumu yapılmıştır. Bu oturumda, Arap edebiyatında gazel konusunda Asad Hayrallah ve Thomas Bauer, İran edebiyatında gazel konusunda J. Christoph Bürgel ve

111 Tunca Kortantamer, "Gazelin Anlam-Yapı İlişkisinde Bazı Metaforların İşlevi", İstanbul: *The Ghazal as a Genre of World Literature: The Ottoman Ghazal in its Historical Context*, May 16-18, 1999. Orient Institut, Goethe Institut, IRCICA. Bu bildiri için bkz. Tunca Kortantamer, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Şerife Yağcı ve Fatih Ülken (haz.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2004, s. 70-78.

112 Rıdvan Canım, "Metin Şerhi Geleneğimiz Çevresinde Tarlan ve İpekten'in Kaleminden Fuzûlî'nin 'Sana' Redifli Gazeli", İstanbul: *Doğumunun 500. Yılında Uluslararası Fuzûlî Sempozyumu*, 24-26 Ekim 1994, <http://www.ridvancanim.com/Eserler/Yayinlar/Bildiriler/METINSERHIGELENEGIMIZ.htm>

Michael Glünz ve Osmanlı edebiyatında gazel konusunda Mehmet Kalpaklı söz almıştır.

İkinci sempozyum ise, yine Orient-Institut der DMG tarafından 7-10 Temmuz 1999 tarihlerinde Beyrut'ta yapılmıştır. Türk Edebiyatı ve Osmanlı gazelinin ele alındığı bu sempozyumda Victoria R. Holbrook, "The Ottoman Ghazal as Part of a Trans-Linguistic Aesthetic Culture" (Trans-Lingüistik Estetik Kültürün Bir Parçası Olarak Osmanlı Gazeli); Walter Andrews ve Mehmet Kalpaklı, "The Ottoman Gazel in the 'Age of Beloveds': Poems About Poetry" ('Mahbublar Çağı'nda Osmanlı Gazeli: Şiir Redifli Şiirler); Petra de Bruijn "The Function of the 'Perdegazel' in Traditional Turkish Karagöz" (Geleneksel Türk Karagözünde 'Perdegazel'in İşlevi); Tunca Kortantamer, "Eroticism in the Ghazal Poetry: Baki and Fuzuli - The Two Famous Ottoman Poets of the XVIth Century" (Gazel'de Erotizm: Baki ve Fuzuli – XVI. Yüzyılın İki Meşhur Osmanlı Şairi); Hans Theunissen, "Il Bello nel Bagno: The Homo-Erotic World of (Ottoman) Turkish Literature" (Il Bello nel Bagno: [Osmanlı] Türk Edebiyatının Homo-Erotik Dünyası); Priska Furrer, "The Problematic Tradition: Reflections on Ottoman Homo-Eroticism in Modern Turkish Literature" (Sorunlu Gelenek: Osmanlı Homo-Erotizminin Modern Türk Edebiyatındaki Yansımaları) isimli bildirimleri sunmuşlardır.¹¹³ Ne yazık ki Osmanlı gazelinin farklı açılardan ele alan bu iki sempozyumda sunulan bildirimler henüz kitap hâline getirilememiştir.

Sonuç

Divan şiirinin en önemli ve en gözde nazım şekli olan gazelle ilgili yapılan çalışma ve yayınların gerek nicelik, gerekse nitelik bakımından önemli bir düzeye ulaştığını görmekteyiz.

Gazelin kültür, gelenek ve sosyal hayatla olan ilişkisinin tespit edilmesine yönelik çalışmaların artması, bilinmeyen bir dünyanın gün yüzüne çıkarılması bakımından önemlidir. Bunun yanında, günümüz insanına, yabancı olduğu geçmiş kültürümüzü tanıtmak için gazelden istifadeyle hazırlanan popüler yayınların çoğalması; hem geçmiş kültürün, hem de Klasik Türk edebiyatının öğrenilmesine, tanınmasına ve yaygınlaşmasına zemin hazırlaması bakımından sevindiricidir.

Tüm bu söylediklerimize ilave olarak gazel nazım şeklinin, şekil ve muhteva bakımından belirli bir yüzyıl, dönem ve şahıs etrafında ele alınacağı derinlemesine yapılmış yayın ve çalışmalar, bu nazım şekli ile ilgili daha ayrıntılı ve doğru bilgilerin ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Yüzyıl yüzyıl gazelin gelişiminin (şekil özelliklerindeki ve işlenen temalardaki benzerlik ve farklılıklar dikkate alınarak) mümkün olduğu kadar çok şairin eserleri taranarak ortaya

konulması, bu nazım şekli hakkında daha sağlıklı bilgiler elde edilmesine hizmet edecektir. Bu zamana kadar dağınık ve parça parça yapılan bu tür gayretlerin daha sistematik ve kapsamlı bir tarzda yapılması bir zorunluluktur. Ayrıca gazel metinleri üzerinde, klasik metin inceleme yöntemlerinin yanında modern yaklaşım ve metotların da denenmesi, meseleye farklı bir bakış açısı getirmesi yönüyle dikkate değerdir.

VII. Gazel Kaynakçası*

Kitaplar

1. Sözlükler

- Ahmed Asım (Mütercim), *Tıbyan-ı Nafî der Tercüme-i Burhan-ı Katı*, İstanbul 1268.
- Ahmed Vefik (Paşa), *Lehce-i Osmânî*, Recep Toparlı (haz.), Ankara: TDK Yayını, 2000.
- Ali Seydi, *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*, İstanbul 1324.
- Ca'fer-i Seccâdî, *Ferheng-i Lugât u Istilahât u Ta'birât-ı 'İrfânî*, Tahran 1370.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1996.
- Dihhudâ, *Lugatnâme*, c. IX, s. 596-599; c. XIV, s. 593-598; c. XXV, s. 603-610.
- Ebuzziyâ Tevfik, *Lûgât-ı Ebuzziyâ*, İstanbul, 1306.
- Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lûgati*, c. I-II, İstanbul 1927-1928.
- Mu'temen, Zeynelâbidin, *Tahavvül-i Şi'r-i Fârisî*, Tahran 1371.
- Muhammed Avfi, *Lubâbu'l-elbâb* (Be-Sa'y u İhtimâm u Tashîh: Edward G. Browne), Leiden: c. I, 1906.
- Mütercim Ahmed Asım, *Kamûs Tercemesi (El- Okyanusu'l-basîf fi Tercemeti'l-kâmûsi'l-muhîf)*, İstanbul 1304-5.
- Nazîma (Ali) - Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lûgati*, İstanbul 1318.
- Olgun, İbrahim ve Cemşid Dıraşan, *Farsça - Türkçe Sözlük*, Ankara 1984.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ, 2004.
- Sevük, İsmail Habib, *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul 1942.
- Steingass, F., *A Comprehensive Persian - English Dictionary*, Beyrut 1975.
- Şuûri (Halepli Hasan), *Ferheng-i Şuûrî*, 2 c., İstanbul 1155.
- Şükûn, Ziyâ, *Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziya, Farsça-Türkçe Lûgat*, İstanbul: MEB Yayını, c. I-III, 1984.

2. Edebiyat Tarihleri

- Ali b. Muhammed el-Müştehir Bi-Tâc el-Halavî, *Dekâyiki's-şî'r*, M. Kâzım İmâm (neş.), Tahran, 1962.
- Andrews, Walter G., *An Introduction to Ottoman Poetry*, Minneapolis: Bibliotheca Islamica, 1976.

* Kaynakça'ya, metin içerisinde veya dipnotlarda künyeleri verilen yüksek lisans ve doktora tezleri, kitaplar, makaleler, bildiriler ve ansiklopedi maddeleri dâhil edilmemiştir.

Atalay, Mehmet, *Başlangıcından Gaznelilere Kadar İnan Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 2002.

Avfî, *Lübübü'l-elbâb*, Said-i Nefîsî (neş.), Tahran, 1334-1335.

Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: MEB Yayını, c. I-II, 2001.

3. Genel Kaynaklar

[Bolayır], Ali Ekrem, *Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri*, İstanbul 1332-33.

[Bolayır], Ali Ekrem, *Nazariyyât-ı Edebiyye Derslerinden: Mesâlik-i Edebiyye*, İstanbul 1333-34.

Bombaci, Alessio, *Histoire de la Littérature Turque*, I. Mélikoff (Fr. çev.), Paris 1968.

Browne, *A Literary History of Persia*, c. II-III, London 1969.

Celâleddîn-i Humâî, *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân*, Tahran 1340.

Celâleddîn-İ Hümâî, *Fünûn-ı Belâgat u Sınacât-ı Edebî*, Tahran 1370.

Ceylan, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul: Kitabevi, 2005.

Dervişoğlu, İsmail, *Gazellerin Güzelleri Divan Edebiyatından 50 Seçkin Gazel*, İstanbul: Kırkambar Kitaplığı; 2002.

Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1983.

Eyuboğlu, İsmet Zeki, *Divan Şiiri*, İstanbul: Say Yayınları, 2 c. , 1994.

Gibb, E. J. W., *A History of Ottoman Poetry (Osmanlı Şiir Tarihi I-V)*, Ali Çavuşoğlu (çev.), Ankara: Akçağ, 1999.

Goldziher, Ignace, *Klasik Arap Literatürü*, Ankara: İmaj Yayınevi, 1993.

Grunebaum, G. E. Von, *Kritik und Dichtkunst Studien zur Arabischen Literaturgeschichte*, Wiesbaden 1955.

Hasan Lütfî, *Şerh-i Gazel-i Cemâl*, Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı (haz.), Ankara 2001.

Hudiyev, Nizami, *Azerbaycan Edebi Dili Tarihi*, Ankara 1997.

Humâî, Celâluddîn, *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân [ez-Kadîmterîn-i Asr-i Târîhi tâ Asr-i Hâ-zir]*, Çâp-i Devvum, Tahran: Kitâbfurûşî-yi Furûğî, 1340.

İbn Kuteybe, *Introduction au Livre de la Poésie et des Poètes (Muqaddimatu Kitabi's-şi'ri wa's-şu'arâ')*. Gaudefroy - Demombynes (çev.), Paris 1947.

İlaydın, Hikmet, *Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul 1959.

İpekten, Halûk, *Baki Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Ankara: Akçağ, 2000.

İpekten, Halûk, *Fuzûlî Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Ankara: Akçağ, 2000.

İpekten, Halûk, *Naili Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Akçağ, 2000.

İpekten, Halûk, *Nefî Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Ankara: Akçağ, 2000.

İpekten, Halûk, *Şeyh Galib Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Akçağ, 2000.

Kam, Ferid, *Âsâr-ı Edebiyye Tedkikatı Dersleri*, İstanbul 1331-32.

Kemâleddin Hüseyin Vâiz-i Kâşifi, *Bedâyi' u'l-efkâr fi sanâyi'i'l-eş'âr*, R. Musulmankulova (neş.), Moskova 1977.

Kinany, A. Kh., *The Development of Gazal in Arabic Literature*, Damascus 1951.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970.

- Köprülü, M. Fuad, *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türkî-i Basit*, İstanbul 1928.
- Kurnaz, Cemal, *Türküden Gazele*, Ankara: Akçağ, 1997.
- Levend, Agâh Sırrı, *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Ankara 1962.
- Mehmet Rif'at, *Mecâmî'ü'l-edeb*, İstanbul: İlm-i Arûz, 5. Kitap, 1308.
- Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ, 2000.
- Nefîsî, *Târih-i Nazm u Nesr*, c. I-II, Tahran 1344.
- Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle*, M. Abdülvehhâb Kazvînî (neş.), Leiden 1909.
- Nu'mânî, Şibli, *Edebiyyât-ı Manzûm-ı İrân*, M. Takî Fahr-ı Dâ-î Gilânî (çev.), Tahran 1316.
- Okuyucu, Cihan, *Divan Edebiyatı Estetiği*, İstanbul: L&M, 2004.
- Okuyucu, Cihan, *Gazel Bahçesi*, İstanbul: Sütun Yayınevi, 2006.
- Oral, Ünver, *Karagöz Perde Gazelleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1996.
- Pekolcay, Necla, *İslâmî Türk Edebiyatı I*, İstanbul: Kitabevi, 1996.
- Pekolcay, Necla, Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, Mustafa Uzun ve M. Hüsrev Subaşı, *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş*, İstanbul: Kitabevi, 2000.
- Reşidüddin Muhammed Vatvât, *Hadâyiku's-şî'r fî Dekâyiki's-şî'r*, Abbas İkbâl (neş.), Tahran 1362.
- Rypka, Jan, *Bâqi als Ghaseldichter*, Prag 1926.
- Safâ, *Edebiyyât*, c. II, Tahran 1339.
- [Solok], Cevdet Kudret, *Örneklî Türk Edebiyatı Tarihi (Başlangıcından 15. yy. Ortalarına Kadar)*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2000.
- Şardağ, Şükrü, *Klasik Divan Şiirimiz*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1976.
- Şemseddin Muhammed b. Kays, *el-Mu'cem fî Me'ayiri Eş'ari'l-'Acem*, Müderris Rezâvî (neş.), Tahran 1338.
- Şentürk, Ahmet Atilla ve Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ, 2004.
- Şentürk, Ahmet Atilla, *Necâtî Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.
- Tâhirülmevlî, *Tedrisât-ı Edebiyyeden Nazım ve Eşkâl-i Nazım*, İstanbul 1329.
- Timurtaş, Faruk Kadri, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ, 2005.
- Toprak, Aynur ve Elif Ölmez, *Unutulmayan Gazeller/Fuzûlî, Şeyh Galip, Baki, Nedim*, İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2005.
- [Yöntem], Ali Cânib, *Edebiyat*, İstanbul 1926.
- Zebihullâh-i Safâ, *İrân Edebiyatı Tarihi I*, Hasan Almaz (çev.), Ankara: Nüşa Yayınları, 2002.
- Zebihullâh-i Safâ, *İrân Edebiyatı Tarihi II*, Hasan Almaz (çev.), Ankara: Nüşa Yayınları, 2005.
- Zebihullâh-i Safâ, *İrân Edebiyatına Genel Bir Bakış*, Hasan Almaz (çev.), Ankara: Nüşa Yayınları, 2004.
- Zeynelâbidîn-i Mu'temen, *Şi'r u Edeb-i Fârisî*, Tahran 1342.
- Zeynelâbidîn-i Mu'temen, *Tahavvül-i Şi'r-i Fârisî*, Tahran 1339.

4. Antolojiler

- Ahmet Necdet, *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Papirüs Yayınevi, 1999.
- Andrews, Walter G., Dana Bates ve Mehmed Kalpaklı, *An Anthology of Ottoman Lyrics*, Texas: University of Texas, 1997.
- Cengiz, Halil Erdoğan, *Divan Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1983.
- Darago, Reşad Nuri, *Poètes Turcs des XVIème, XVIIème, XVIIIème Siècles*, İstanbul 1948.
- Gibb, E. J. W., *Ottoman Literature. The Poets and Poetry of Turkey*, New York - London 1901.
- Gibb, E. J. W., *Târîh-i Eş'âr-ı Osmâniyye. Mücelledât-ı Sâbıkada İngilizceye Tercüme Olunmuş Olan Eş'âr-ı Osmâniyyenin Mütûn-ı Asliyyelerini Hâvidir [A History of Ottoman Poetry]*, London 1909.
- İz, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul: Akçağ, c. I-II, 1966-67.
- Karahan, Abdülkadir, *Les Poètes Classiques a L'époque de Soliman le Magnifique*, Ankara 1991.
- Kocatürk, Vasfi Mâhir, *Divan Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Varlık yayınları, 1947.
- Kocatürk, Vasfi Mâhir, *Divan Şiiri. Bugünkü Dile Çevrilmişleriyle*, İstanbul 1967.
- Kocatürk, Vasfi Mâhir, *Şiir Defteri*, Ankara 1956.
- Köprülü, Fuad, *Eski Şairlerimiz. Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1934.
- Kutlu, Şemsettin, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983.
- Mehmed Celâl, *Osmanlı Edebiyatı Numuneleri*, İstanbul 1312.
- Nazîf, *Müntehabât-ı Mîr Nazîf*, Bulak 1261.
- Onan, Necmettin Halil, *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*, İstanbul: MEB Yayını, 1940.
- Pala, İskender, *Kronolojik Divan Şiiri Antolojisi "Divânü'd-devâvîn"*, Ankara: Akçağ, 1995.
- Schimmel, Annemarie, *Türkische Gedichte vom 13. Jahrhundert bis in Unsere Zeit*, Ankara 1981.
- Smirnoff, W. D., *Müntehabât-ı Âsâr-ı Osmâniyye (Obrazçovie Proizvedeniya Ossmanskoy Literatur)*, Sankt Petersburg 1903.
- Sugny, Servan De, *La Muse Ottoman, Ou CHEFS - D'oeuvre de la Poésie Turque*, Geneve 1853.
- Şardağ, Rüştü, *Klasik Divan Şiirimiz*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1976.
- Şentürk, Ahmet Atilla, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Tarlan, Ali Nihad, *Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Divan Şiiri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, Fasikül I-IV, 1948-49.
- Xwickerhauser, M., *Wegweiser zum Vertandnis zur Türkischen Sprache*, Wien 1853.

C. Makaleler

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim, "Divan Şiirinde Aktüalite: Zâtî'nin Kadir Gecesi Gazeli", *İslami Edebiyat*, 1993, sy. 20, s. 34-41.
- Açıkgöz, Namık, "16. Asır Kültür Hayatından Manzaralar I: Belîğî'nin Kahve Gazeli", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Ağustos 1990, sy. 41, s. 24-27.

- Afacan, Ufuk (Kayalılar), "Baki ve Bir Gazeli", *Yeni Defne*, 1989, sy. 8, s. 20-22.
- Aker, Haluk, "Bâkî'nin Bir Gazelini Okurken", *Yordam*, Nisan 1966, sy. 4, s. 30-32.
- Aker, Haluk, "Nedîm'in Gazeli Üstüne", *Yordam, Divan Yazını Özel Sayısı*, Eylül 1966, sy. 9, s. 67-68.
- Aksoy, Adem, "Şeyh Galib'in Bir Gazelini Şerh", *Millî Kültür*, 1990, sy. 75, s. 53-55.
- Aksoy, Hasan, "Şemsettin Sivasi Divanı'ndaki İki Gazel", *İlim ve Sanat*, 1991, sy. 30, s. 28-29.
- Aksoyak, İ. Hakkı, "Gelibolulu Mustafa Ali'nin "Dölek" Redifli Gazeli ve "Dölek" Kelimesi Üzerine", *Millî Folklor Dergisi*, 2005, sy. 65, s. 46-48.
- Aksoyak, İ. Hakkı, "Manastırlı Celal'in Satranç Terimleriyle Yazdığı İlginç Bir Gazeli", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 2005, sy. 18, s. 7-16.
- Ahıcı, Lütfi, "Klasik Türk Edebiyatında Mürâca'a Gazeller", *İlmi Araştırmalar*, sy. 14, Güz 2002, s. 1-15.
- Ahıcı, Lütfi, "Klasik Türk Edebiyatında Sosyal Tenkit Örnekleri Olarak 'Yuf' Redifli Gazeller", *İlmi Araştırmalar*, Güz 2004, sy. 17, s. 35-48.
- Ahıcı, Lütfi, "Süleyman Senih ve Müşterek Gazelleri", *İlmi Araştırmalar*, Bahar 2003, sy. 15, s. 7-18.
- Alparslan, Ali, "Gazel Şerhi Örnekleri I", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 1986, sy. 415- 416- 417, s. 248-259.
- Altuğ, Fatih, "Naili'nin Gazellerinde Şiirsel Öznellik-1", *Zinhar*, Haziran 2004, sy. 1, s. 1-4.
- Altuğ, Fatih, "Naili'nin Gazellerinde Şiirsel Öznellik-2", *Poetik Hars*, Ekim 2004, sy. 2, s. 1-4.
- Altuğ, Fatih, "Naili'nin Gazellerinde Şiirsel Öznellik-3", *Zinhar*, Mart 2005, sy. 3, s. 2-6.
- Ambros, Edith Gülçin, "Gazel-i Musammat, Murabba, Şarqı", *Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes*, 1997, sy. 87, s. 19-29.
- Andı, M. Fatih, "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Nazım Şekli Olarak Gazel", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1993, sy. XXVI, s. 1-10.
- Andrews, Walter G, "A Critical-Interpretive Approach to the Ottoman Turkish Gazel", *International Journal of Middle East Studies*, 1973, sy. 4, s. 97-110.
- Arat, Reşid Rahmeti, "Anadolu Yazı Dilinin Tarihî İnkişafına Dair", *Makaleler*, Osman Fikri Sertkaya (haz.), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 1987, c. I, s. 311-318.
- Arat, Reşid Rahmeti, "Türk Dilinin İnkişafı", *Makaleler*, Osman Fikri Sertkaya (haz.), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 1987, c. I, s. 297-310.
- Arı, Ahmet, "Gazel'in Beyit Sayısı ve Konusu Hakkında Yeni Bilgiler", *Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları*, In Memoriam Agah Sırrı Levend Hatıra Sayısı, 2000, c. III, sy. 3, s. 1-5.
- Armutlu, Sadık, "Gazneliler ve Selçuklular Döneminde Edebiyat", *Türkler*, Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca (eds), Ankara: Yeni Türkiye, 2002, c. 5, s. 572-579.
- Arslan, Mehmet, "Gazellerin De Rengi Vardır", *Kızılırmak*, Ocak 1992, sy. 1, s. 16-18.
- Asiltürk, Baki, "İdiler Gazelinde Çağrışımlar ve Yapı", *Varlık*, 2003, sy. 1149, s. 36-38.
- Aslanov, Vâkif İ., "İshak'a İthaf Olunmuş İki Gazelin Lenguistik Çözümü", *Türk Kültürü*, 1988, sy. 305, s. 583-587.

- Ateş, Ahmed, “Şark Türkçesi ile Eski Bir Şiir ve Bir Risale”, *Jean Deny Armağanı*, 1958, s. 25-30.
- Aydemir, Yaşar ve Halil Çeltik “Gazelde Cinaslı Çift Redif Kullanımı”, *İlmî Araştırmalar-Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, Güz 2003, sy. 16, s. 7-17.
- Bilkan, Ali Fuat, “‘Benzer Ki Bir Şikâyeti Var Rüzgârdan’ Baki’nin Gazellerini -Yeniden Okuma- Denemesi”, *Dergâh*, Mayıs 2000, c. XI, sy. 123, s. 1, 8-12.
- Canım, Rıdvan, “Seyyid Nesîmî’nin, “Arzular” Redifli Gazeli Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2001, c. II, sy. 3, s. 91-97.
- Ceyhan, Adem, “Kanûnî’nin Bir Gazelinin Düşündükleri”, *Erciyes*, Eylül 1997, sy. 237, s. 1-5.
- Ciopinski, Jan B., “The Poetical Value of Nesîmî’s Blasphemous Gazel”, *Studia Turcologica Cracoviensia*, 1995, nr. 1, s. 9-14.
- Coşkun, Ali Osman, “Güzele Gazel”, *Ulu Çınar*, Şubat-Mart 1999, sy. 1, s. 21-25.
- Coşkun, Ali, “Ahmet Paşa’nın Bir Gazelinin Beş Beyti Üzerine Bazı Düşünceler”, *Kardelen*, *Aylık Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Mayıs 1987, sy. 2, s. 10-13.
- Cöntürk, Hüseyin, “Nef’î’nin Bir Gazeli”, *Yordam*, Mart 1966, c. 3, sy. 17, s. 23-24.
- Cöntürk, Hüseyin, “Sultan Veled’den Bir Gazel”, *Yordam*, Bahar 1967, c.2, sy. 14, s. 36-41.
- Çavuşoğlu, Mehmed, “Divan Şiiri”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 1986, sy. 415-416-417, s. 1-16.
- Çavuşoğlu, Mehmet, “Eda Meselesi [Mahmut Paşa’nın Gazeli Hakkında Kınalızâde Hasan Çelebi’nin Değerlendirilmesinin Eleştirilmesi]”, *Hisar*, 1978, c. 18, sy.170, s. 12-14.
- Çelebioğlu, Âmil, “Hz. Mevlânâ’ya İzafe Edilen Bir Gazelin Şerhi”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 1998, s. 519-524.
- Çeltik, Halil, “Gazel Merkezli Klasik Nazım Şekillerinin Öğretimi”, *Millî Eğitim*, 2006, sy. 169, s. 175-183.
- Dankoff, Robert, “Penc-beyt as a Synonym of Ghazal in Evliya Çelebi”, *The Turkish Studies Association Bulletin*, Fall 1997, 21, nr. 2, s. 59-60.
- Demirel, Gamze, “Neşâtî’nin “Bile” Redifli Gazeli Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001, c. 11, sy. 2, s. 137-146.
- Demirel, Şener, “XVI. Yüzyıl Divan Şairlerinden Hayreti’nin Devriye Benzeri Bir Gazeli’nin Açıklaması”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2003, sy. 13/1, s. 89-100.
- Doğan, Ahmet, “Şeyh Galib’in “Düştü” Redifli Gazelindeki İmgeler Üzerine”, *Ada Edebiyat Kültür Dergisi*, Kış-Bahar 2005, sy. 4, s. 34-39.
- Doğan, Enfel; Fatih Tıǧlı, “Sultan V. Mehmed Reşad’ın Çanakale Gazeli ve Bu Gazele Yazılan Tahmisler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2005, c. 33, s. 41-96.
- Doğan, Muhammet Nur, “Nef’î’nin Mucize-gû Bir Gazeli”, *Hece Dergisi*, Mart 2004.
- Eraslan, Kemal, “Çağatay Şairi Atayî’nin Gazelleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)*, 1987, s. 113-164.
- Eraslan, Kemal, “Seydi Ali Reis’in Çağatayca Gazelleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1968, sy. 16, s. 40-54.

- Erdem, Sadık, "Dürri-i Yek-Çeşm ve Gazelleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1996, sy. 103, s. 165-205
- Ertan, M. Emin, "Şeyh Saffet Efendi'den Bir Gazel", *EDESSA Dergisi*, 2000, sy. 1, s. 28-30.
- Ertan, M. Emin, "Urfalı Kani Baba'dan Bir Gazel", *Bizim Şanlıurfa Dergisi*, Eylül 1998, s. 4-5.
- Feldman, Walter, "Imitation in Otoman Poetry: Three Ghazals Of The Mid-Seventeenth Century", *The Turkish Studies Association Bulletin*, Fall 1997, 21, nr. 2, s. 41-51.
- Feldman, Walter, "The Speaking Persona in a Gazel of Nâilî (d. 1666)", *The Turkish Studies Association Bulletin*, March 1991, 15, nr. 1, s. 137-139.
- Flemming, Barbara, "Der Türkische Gasel", *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft*, Band 5. Wiesbaden: Orientalisches Mittelalter, 1990, s. 457-483.
- Fuzûlî, "Fuzûlî Divanından Gazeller", *Türk Kültürü*, Kasım 1999, c. 37, sy. 438, s. 598-608.
- Güngör, Şeyma, "Fuzulî'nin Türkçe Gazelerinde Çağın Sosyal Hayatı ve Manevî Özellikleri", *Türkiyat Mecmuası*, 1997, c. XX, s. 255-272.
- Gürer, Abdülkadir, "Dîvân Edebiyatında Sürme ve Nâilî'nin Bir Gazeli", *Türkoloji Dergisi*, 1997, c. XII, sy. 1, s. 119-126.
- Güzel, Abdurrahman, "Kaygusuz Abdal'ın Çağatayca Bir Gazeli", *Türk Kültürü*, 1978, c. 17, sy. 194, s. 37-39.
- Halman, Talât Sait, "Gazelden Gazele", *Milliyet Sanat Dergisi*, 1985, sy. 128, s. 32-33.
- Horata, Osman, "Sound And Meaning Unity And Gazels With Pun", *Dil Dergisi (Language Journal)*, 1998, sy. 71, s. 47-55.
- İlaydın, Hikmet, "Anadolu'da Klasik Türk Şiirinin Başlangıcı", *Türk Dili Dergisi*, 1974, c. XXX, sy. 274-279, s. 765-774.
- İpekten, Halûk ve Mustafa İsen, "XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, 1992, c. III, s. 130-152.
- İpekten, Halûk ve Mustafa İsen, "XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, 1992, c. III, s. 185-207.
- İpekten, Haluk, "Gazel Şerhi Örnekleri II", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 1986, sy. 415-416-417, s. 260-290.
- İsen, Mustafa ve Cemal Kurnaz, "XIX. Yüzyıl Divan Şiiri", *Türk Dünyası El Kitabı*, 1992, c. III, s. 208-223.
- İsen, Mustafa ve Cemal Kurnaz, "XVII. Yüzyıl Divan Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, 1992, c. III, s. 157-181.
- İz, Fahir ve Günay Kut, "Divan Edebiyatına Giriş", *Büyük Türk Klasikleri*, c. I, s. 219-252.
- İz, Fahir, "Divan Şiiri", *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, 1967, 1/2, s. XXI-LXXVIII.
- Kalpakkı, Mehmet, "A Trial Reading of Neşati's Taleb Ghazel", *The Turkish Studies Association Bulletin*, Sonbahar 1997, c. 21, sy. 2, s. 12-18.
- Kandaş, Kemal, "Gazele El Atmak", *Varlık*, 1968, c. 35, sy. 711, s. 4.
- Karahan, Abdülkadir, "Eski Edebiyatımızda Mevlâna ve Âdil Sultan'ın Bir Gazeli", *Çağrı*, 1959, c. 2, sy. 19, s. 4-5.

- Kartal, Ahmet, "Erken Dönemde Nazım: XV. Yüzyıl", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2004, c. 5, 1-199, 592-638.
- Kartal, Ahmet, "Hayâli Bey'in Bir Gazeline Şerh", *Su*, 1998, sy. 2, s. 38-39.
- Kartal, Ahmet, "Yavuz Sultan Selim Dönemi Edebiyatı", *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 2002, sy. 7-8, s. 105-152.
- Kaya, Bilge, "XVII. Yüzyıl Şairlerinden Peşтели Hisâli ve Gülbaba Redifli Gazeli", *G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ocak 2005, sy. 3.
- Kayhan, Hasan, "Gül ve Bülbül Devri Gazelinin Baştan İkinci Beytinin Açıklaması", *Töre*, 1981, c. 11, sy.126, s. 34-35.
- Kırbıyık, Mehmet, "Ferrî Mehmed'in Bir Gazelinin Şerhine Dair", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2000, sy. 7, s. 343-360.
- Kırman, Aydın, "Necati Bey Divanı'nın İlk Yüz Gazelindeki Benzetme Sanatlarının Dil Yönünden İncelenmesi", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1998, c. 5, sy. 5, s. 99-144.
- Kırman, Aydın, "Türk Halk ve Klasik Şiir Belâgatindeki Müşterek Hünerlerden 'Lebdeğmez' veya 'Dudakdeğmez' ve Râci'nin Lebdeğmez Gazeli", *Folklor/Edebiyat*, 2005/4, c. 11, sy. 44, s. 233-244.
- Kırman, Aydın, "İki Şiirin Evreninde Hayal Edebileceğince Gitmek... Nereye? Nasıl?", *Dergah*, 2006, c. XVII, sy. 203, s. 14-17.
- Kocakaplan, İsa, "İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel", *Türk Edebiyatı*, 1981, sy. 91, s. 7-8.
- Koman, M. Mesud, "Tevarih-i Al-i Karaman Mütercimi Şikari'nin Bir Gazeli ve Konyalı Üveysi'nin Saltanat İdaresine Karşı Hicviyesi", *Konya*, 1940, sy. 31, s. 1702-1707.
- Korkmaz, Zeynep, "Yunus Emre ve Anadolu Türkçesinin Kuruluşundaki Yeri" *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, TDK Yayını, 1995, c. I, s. 360-364.
- Köksal, M. Fatih, "Divan Şiirinin Garipleri II: Sıra Dışı Gazeller", *Berceste: Aylık Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Mart 2004, sy. 21, s. 8-9.
- Köksal, M. Fatih, "Nâilî'nin Bir Gazelini Şerh (Şiir Tahlili)", *Edebiyat Otağı*, Temmuz 2006, sy. 10, s. 13-18.
- Köprülü, Fuad, "Anadolu'da Türk Dil ve Edebiyatının Tekâmülüne Bir Bakış", *Yeni Türk Mecmuası*, 1932, sy. 4, s. 277-292; Şubat 1933, sy. 5, s. 375-394; Nisan 1933, sy. 7, s. 535-553.
- Köprülü, M. Fuad, "Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri", *Edebiyat Araştırmaları 1*, Ötüken, 1989, s. 271-315.
- Köprülüzâde, Mehmed Fuad, "Âzerî Edebiyatına Aid Notlar, 1. Hasan Oğlu, 2. Habîbî", *Dârü'l-fünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Mart-Nisan 1925, c. IV, sy. 1, s. 68-77.
- Köprülüzâde, Mehmed Fuad, "Selçukiler Devri Edebiyatı Hakkında Bazı Notlar", *Hayat Mecmuası*, 15 Teşrinisani 1928, c. IV, sy. 102, s. 488.
- Köprülüzâde, Mehmed Fuad, "Selçukiler Devrinde Anadolu şairleri, Hoca Dehânî", *Hayat*, 2 Kânunuevvel 1926, c. I, sy. 1, s. 4-5.
- Kurnaz, Cemal, "Siyah-Beyaz Tablo: Yahya Bey'in Bir Gazeli", *Millî Kültür*, 1984, sy. 45, s. 74-75.

- Kuru, Selim Sırrı, "Naming the Beloved in Ottoman Turkish Gazel: The Case of İshak Çelebi (d. 1537/8)", içinde *Ghazal as World Literature II. From a Literary Genre to a Great Tradition. The Ottoman Gazel in Context*, Angelika Neuwirth-Michael Hess-Judith Pfeiffer & Boerte Sagaster-Beiruter [eds.], Beirut/Würzburg, 2005.
- Kut, Günay, "Nabi'nin 'Dilber Dilinden' Yazdığı İki Gazel ve Dürri'nin Nazireleri", *Gündağ Kayaoğlu Anı Kitabı*, Taç Vakfı, İstanbul 2005.
- Kut, Günay, "XIII. Yüzyılda Anadolu'da Şiir Türünün Gelişmesi", *TDAY-Belleten 1991*, TDK Yayını, 1994, s. 127-135.
- Küçük, Sabahattin, "Hayali Bey'in Yayınlanmamış Gazelleri", *Türk Dili*, 1984, c. 48, sy. 394, s. 418-421.
- Küçük, Sabahattin, "Musammat Gazel", *Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları: Hasibe Mazioğlu Armağanı II*, 1998, 22, sy. 2, s. 149-169.
- Levend, Ağah Sırrı, "Fatih Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı", *Türk Dili Dergisi*, Mayıs 1953, sy. 20, s. 495-505 [Ayrı Basım].
- Mazioğlu, Hasibe, "Nedim'in Bir Gazeli Üzerine", *Türk Dili*, Temmuz 1956, sy. 58, s. 632-636.
- Mazioğlu, Hasibe, "Selçuklular Devrinde Anadolu'da Türk Edebiyatı'nın Başlaması ve Türkçe Yazan Şairler", *TTK. Malazgirt Armağanı*, 1972, s. 297- 316.
- Miyasoğlu, Mustafa, "Ahmet Paşa'nın Bir Gazeli", *Hisar*, 1976, c. 16, sy. 156, s. 19-21.
- Morkoç Ertek, Yasemin, "Hafız Şirazi'nin Bir Gazelini Yapısal Yönden İnceleme Denemesi", *Dergâh*, 2005, c. XVI, sy. 190, s. 17-21.
- Mumcu, C. Bahri, "Bâkî'nin Hazan Gazeli", *Yarın Dergisi*, Ekim 2004, sy. 30, s. 63.
- Okuyucu, Cihan, "Bir Gazel Şerhi", *Yağmur*, Ocak 2005, sy. 27, s. 16-19
- Okuyucu, Cihan, "Gazel Şerhi Örnekleri", *Erciyes Üniv. Sos. Bil. Ens. Dergisi*, Ocak 1990, sy. VI, s. 467-482.
- Okuyucu, Cihan, "Gazel Yorumları 8", *Yitik Düşler*, Mayıs 2003, sy. 32, s. 6-7.
- Okuyucu, Cihan, "Gazel Yorumları 10", *Yitik Düşler*, Temmuz 200, sy. 33, 3, s. 6-7.
- Okuyucu, Cihan, "Gazel Yorumları 11", *Yitik Düşler*, Ağustos 2003, sy. 11, s. 3-4.
- Okuyucu, Cihan, "Gazel Yorumları 12", *Yitik Düşler*, Ekim. 2003, sy. 36, s. 6-7.
- Okuyucu, Cihan, "Gazel Yorumları 13", *Yitik Düşler*, Ekim 2003, sy. 37, s. 6-7.
- Okuyucu, Cihan, "Gazel Yorumları 14", *Yitik Düşler*, Mart 2004, sy. 40-41, s. 8-9.
- Onan, Necmeddin Halil, "Şeyyad Hamza'nın İki Yeni Gazeli Dolayısıyla", *DTCF Dergisi*, 1949, sy. 4, s. 529-534.
- Onay, İsmail, "Kum Gazeli ve Arşî", *İslâmî Edebiyat*, 1991, sy. 11, s. 23-24.
- Onur, Naci, "Nedim'in Gazellerinde Maddî Hayat ve Maneviyat", *Erciyes*, Nisan 1997, sy. 232, s. 16-18.
- Oral, Ünver, "Karagöz İçin Yeni Perde Gazelleri 2", *Milli Kültür*, 1985, sy. 50, s. 34-39.
- Ölmez, Ahmet, "Şeyh Galib'in Bir Gazelini Şerh", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 2000, sy. 9, s. 317-327.
- Pala, İskender, "Bir Gazelin Anatomisi 2", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 1990, sy. 3, s. 70-77.
- Pala, İskender, "Bir Gazelin Anatomisi I", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Nisan 1990, sy. 2, s. 37-55.

- Pala, İskender, "Der-Hakk-ı Gazel-i Müşterek", *Türk Edebiyatı*, Temmuz 1996, sy. 273, s. 28-30.
- Pala, İskender, "Gönülden Gazele", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 1989, sy. 3, s. 50-58.
- Pala, İskender, "Nabi'nin Demokrasi Gazeli", *Türk Edebiyatı*, 1998, sy. 295, s. 21-22.
- Pala, İskender, "Rindane Gazel", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Temmuz 1991, sy. 3, s. 41-50.
- Pala, İskender, "Sanal Bir Gazel Veya Bir Şiiri Tersinden Okumak", *Türk Edebiyatı*, Eylül 1999, sy. 311, s. 16-19.
- Rypka, Jan, "Ein Ghasel Bâqis, Übersetzt Und Erklaert", *AOH*, 1960, sy. XI-I / 1-3, s. 103-105.
- Rypka, Jan, "Sieben Ghazele Aus Bâqis Diwan, Übersetzt Und Erklaert", *Annali dell' Istituto Universitario Orientali di Napoli*, 1940, nr. I, s. 137-143.
- Sarı, Füsün, "Baki'nin Bir Gazeli", *Yeni Defne*, Temmuz-Ağustos 1992, c. 10, sy. 124-125, s. 26-28.
- Sefercioğlu, M. Nejat, "Nev'i'nin Bahar ve Kış İle İlgili İki Gazeli", *Türk Kültür İncelemeleri Dergisi=The Journal of Turkish Cultural Studies*, Bahar 2003, sy. 8, s. 131-142.
- Serdaroğlu, Vildan, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumsal Hayatından Bir Kesit: Zâtî'nin Gazellerinde Şeker ve Şekerli Mamuller Yahut Zâtî'nin Şekerli Şiirleri", *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları, Kaf Dağının Ötesine Varmak III, Günay Kut Armağanı III*, 2004, s. 390-406.
- Sertoğlu, Midhat, "Taştir-i Gazel-i Şah İsmâil-i Safevî (Hatâî)", *Türk Kültürü*, Mart 1986, c. XXIV, sy. 275, s. 166.
- Süleyman Nazif, "Edebiyatımızda Gazel", *Mahfel*, 1924, c. 3, sy. 25, s. 11-14.
- Şafak, Yakup, "Esad Muhlis Paşa'nın 'Var' Redifli Gazeli", *Yedi İklim*, Eylül 2003, sy. 162, s. 57-59.
- Şenkal, Tuncay, "Üç Devire Üç Gazel", *İlim, Kültür ve Sanatta Gerçek*, 1979, c. 2, sy. 16, s. 19-27.
- Şentürk, Ahmet Atilla, "Zâtî'nin Bir Gazeli ve Düşündürdükleri", *Türk Dili*, Ağustos 1990, sy. 464, s. 78-80.
- Tan, Nail, "Yayınlanmamış 10 'Perde gazeli'", *Türk Kültürü*, 1976, c. 15, sy. 169, s. 45-51.
- [Tansel], Fevziye Abdullah, "Fuzûlî'nin Gazelleri İle Diğer Divan Şairleri Arasındaki Benzeyişler", *Azerbaycan Yurd Bilgisi*, 1934, sy. 3, s. 33-35.
- [Tansel], Fevziye Abdullah, "Fuzûlî'nin Gazellerine Dair", *Edebiyat*, 1934, sy.1, s. 16-23.
- Tarlan, Ali Nihat, "Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf 'Bir Gazelin Şerhi'", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1959, sy. 8, s. 8-15.
- Tarlan, Ali Nihat, "Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf 'İkinci Gazelin Şerhi'", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1959, sy. 9, s. 27-32.
- Tarlan, Ali Nihat, "Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf, III 'Bir Gazelin Şerhi'", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1960, sy. 10, s. 1-4.
- Tatçı, Mustafa, "Üsküdarlı Ahmet Râsim'in Nâilî-i Kadîm'in Bir Gazeline Şerhi, *İlmî Araştırmalar*, Bahar 2005, sy. 19, s. 133-140.

- Tekin, Gönül, "Fatih Devri Türk Edebiyatı", *İstanbul Armağanı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını, 1995, s. 161-233.
- Tekin, Şinasi, "Binbir Gece'nin İlk Türkçe Tercüme ve Hikâyelerdeki Gazeller Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları: Talat Tekin'e Armağan*, 1993, sy. 3, s. 239-255.
- Tekin, Talât, "Karahanlı Dönemi Türk Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı I (Eski Türk Şiiri)*, Ocak 1986, sy. 409, s. 81-157.
- Tektaş, Musa, "Muhibbi'nin 'İstemez' Redifli Gazeline Aşkı'nın Tahmisi", *Erciyes*, Ekim 2003, c. 26, sy. 310, s. 27-29.
- Timurtaş, Faruk Kadri, "Türkiye Edebiyatı (XIII-XV. Yüzyıllar)", *Türk Dünyası El Kitabı*, 1992, c. III, s. 107-129
- Tökel, Dursun Ali, "Bir Gazel Anlambilimle Nasıl Anlaşılır", *Dergâh*, 2002, c. XIII, sy. 150, s. 10-11.
- Turan, Selami, "Bâki'nin 'Olup Gezer' Redifli Gazelinin Açıklaması", *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 2003, sy. 5-6, s. 179-184.
- Turan, Selami, "Sebk-i Hindî Şairlerinden Nâilî'nin Bir Gazeli Üzerine İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2000, sy. 5, s. 163-172.
- Turan, Selami, "Türk Edebiyatında Gazel", *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 2005, sy. 13, s. 107-125.
- Türkân Berker, "Yahya Kemal'in Meşhur Gazelindeki Büyük Serdar", *Bayrak*, 1969, c. 17, sy. 50, s. 14-18.
- Ümni, Burgaz Mehmet Ağa, "Diyarbakırlı Ümni ve Yayımlanmamış Gazelleri", *Ziya Gökalp*, Nisan-Haziran 1993, c. 12, sy. 69, s. 49-53.
- Ünver, İsmail, "İkilemelerle Yazılmış Dört Gazel", *Türk Dili*, 1988, sy. 438, s. 291-297.
- Üst, Sibel, "Fuzulî'nin 'Usanmaz Mı' Redifli Gazelinin Yapısalcılık Açısından İncelenmesi", *Turkish Studies*, 2007, Volume 2/3, s. 556-572.
- Yarshater, E., "The Theme of Wine-Drinking and the Concept of the Beloved in Early Persian Poetry", *Studia Islamica*, 1960, sy. 13, s. 43-53.
- Yener, Ali Galip, "Gazel, Anlam ve Gelenek", *Virgöl*, 2000, sy. 33, s. 48-51.
- Yenikale, Ahmet, "Necatî'nin 'Kağıt' Redifli Gazeli Üzerinde Bir İnceleme", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Mart-Nisan 2003, sy. 143, s. 193-198.
- Yıldırım, Ali, "Antakyalı Münif'in Benzer İki Gazelinin Düşündürdükleri", *İlmî Araştırmalar*, 2006, sy. 21, s. 193-206.
- Yıldırım, Ali, "Baki'nin Devriyye Türünde Yazdığı Bir Gazeli", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2000, sy. 1, s. 207-217.
- Yıldız, Alim, "Osman Nevres'in 'Olaydı' Redifli Gazeline Şerh", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sy. VI/1, s. 269-277.
- Yılmaz, Ahmet, "Ziver Ahmed Sadık Paşa, Hamsi Gazeli, Zeyli ve Tahmisi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2000, sy. 8, s. 107-114.
- Yılmaz, Nuri, "Şairin Sesi, Gazelin Gizi: Şiirdeki Lirik 'Ben'in Ortaya Çıkışı", *Dergâh*, Nisan 1998, sy. 98, s. 3-5.

- Yiğit, Mehmet, "İlahi Divanı ve Divandan Dokuz Türkçe Gazel", *Töre*, Ağustos-Eylül 1985, c. 15, sy. 171-172, s. 42-44.
- Zavotçu, Gencay, "Hayâlî ve Yahyâ Bey'in Gazellerinde Fuzûlî Etkisi", *İlmî Araştırmalar; Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, Güz 2004, sy. 18, s. 123-134.

D. Bildiriler

- Açık, Nilgün, "Gazel Öğretiminde Modern Yöntemler", *I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi*, 15-17 Mayıs 2003, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Ankara: MEB Yayını, 2004, s. 99-114.
- Açıkgöz, Namık, "Fuzûlî'nin Leyla vü Mecnun Mesnevisindeki Gazel ve Murabbalar", *I. Milletlerarası Büyük Azerbaycan Kongresi, 25 Mayıs-3 Haziran 1990*. Kayseri.
- Aksoyak, İ. Hakkı, "Ordulu Tıflı Divanında Müşterek Gazeller", *Trabzon ve Çevresi Uluslar Arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, 3-5 Mayıs 2001, Dil ve Edebiyat: Mithat Kerim Arslan, Hikmet Öksüz (haz.), Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, c. 2, 2002, s. 291-304.
- Akün, Ömer Faruk, "Dehhâni Divan Şiirinin Anadolu'da İlk Temsilcisi ve Selçuklu Devri Şairi mi İdi?", *XII. Türk Tarih Kongresi'nde Sunulan Basılmamış Tebliği*, 1994.
- Andrews, Walter G., "A Fifteenth Century Ottoman Court Gazel", *MESA*, 1974.
- Andrews, Walter G., "A Revisionist Thesis for the Esthetics of the Ottoman Gazel", *MESA*, 1983.
- Andrews, Walter G., "Being Between Worlds: Illness, Medicine and the Physician as a Theme in the Ottoman Gazel", *MESA*, 1983.
- Andrews, Walter G., "The Gazel: Reconstruction, Deconstruction and the Politics of Poetry", *Middle Eastern Literatures Seminar*, University of Texas at Austin, 1986.
- Andrews, Walter ve Mehmet Kalpaklı, "The Ottoman Gazel in the 'Age of Beloveds': Poems About Poetry", *Ghazal as a Genre of World Literature: International Symposium, July 7-10, 1999*, Orient Institut der DMG, Beirut.
- Arı, Ahmet, "Divan Şiirinde Bir Poetika Örneği: Nev'izâde Atayî'nin Bir Gazeli: Değerlendirme ve Karşılaştırma", *I. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi, 15-17 Ekim 2003*, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Aydemir, Yaşar, "Salahî'nin Üsküdarlı Nasuhî Efendi'nin Bir Gazelini Şerhi", *I. Üsküdar Sempozyumu, 23-25 Mayıs 2003*, c. I, s. 392-403.
- Batıslam, H. Dilek, "Gazellerdeki Ölüm ve Mezar Konulu Beyitler Üzerine Bir Değerlendirme", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 1999, s. 271-288.
- Bayram, Mikâil, "Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Bildirileri (25 - 26 Nisan 1995)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, 1996, s. 95-100.
- Bilkan, Ali Fuat, "Nâbi'nin Gazellerinde Görme Biçimleri ve Şairin Gazel Tarzına Getirdiği Yenilik", *The Ghazal as a Genre of World Literature: The Ottoman Gha-*

- zal in Its Historical Context, May 17-18, 1999. Orient Institut, Goethe Institut, IRCICA, İstanbul.
- Brujin, Petra, "The Function of the 'Perdegazel' in Traditional Turkish Karagöz", *Ghazal as a Genre of World Literature: International Symposium, July 7-10, 1999*, Orient Institut der DMG, Beirut.
- Ceylan, Ömür, "Tavus ile Camus: Gaybi'nin Bir Deveran Gazeli ve Şerhi", *I. Uluslararası Sunullah-ı Gaybi Sempozyumu, 3-5 Haziran 2005*, Kütahya.
- Çağlayan, Bünyamin, "Şeyhi'nin Müracaat Tarzında İki Gazeli", *I. Kütahyalı Şairler Sempozyumu, 4-5 Haziran 1998*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, 2000, s. 75-84.
- Çelebioğlu, Amil, "Hz. Mevlânâ'ya İfade Edilen Bir Gazelin Şerhi", *Uluslararası V. Mevlânâ Kongresi, (Konya, 1982)*, 1984, s. 26-30.
- Çıpan, Mustafa, "Şâhidî İbrâhim Dede Dîvânçesi'nde Bulanan Mevlevîlikle İlgili Unsurlar ve Bir Gazelin Şerhi", *Osmanlı'nın 700. Yılında Muğla Sempozyumu, 6-7 Mayıs 1999*, Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Diriöz, Meserret, "Gazel-i Hümâyûn ve Tahmisleri", *I. Millî Türkoloji Kongresi, (İstanbul 06-09.02.1978)*, 1980, s. 105-114.
- Flemming, Barbara, "Hasan Oğlu'nun bir gazeli 'Sultan Gavri Divanında Bilinmeyen Şiirler'. Ein gazel Hasan Oglu 'Unbekannte Gedichte im Divan von Sultan Gavri'", *Türk Dil Kurumu Türk Dili Bilimsel Kurultayında Sunulan Bildiriler, (27-29.09.1972)*, Ankara: 1975, s. 332-341.
- Furrer, Priska, "The Problematic Tradition: Reflections on Ottoman Homo-Eroticism in Modern Turkish Literature", *Ghazal as a Genre of World Literature: International Symposium, July 7-10, 1999*, Orient Institut der DMG, Beirut.
- Glünz, Michael, "The Indian Style in Ottoman Lyric Poetry - A Far Cry from the Origins of the Gazel", *The Ghazal as a Genre of World Literature: The Ottoman Ghazal in Its Historical Context, May 17-18, 1999*, Orient Institut, Goethe Institut, IRCICA, İstanbul.
- Hazai, G., "Türk Dilinde Tarihsel Gelişme Dönemleri", *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler-1963*, Ankara: TDK Yayını, 1964, s. 57-60.
- Holbrook, Victoria R., "The Ottoman Ghazal as Part of a Trans-Linguistic Aesthetic Culture", *Ghazal as a Genre of World Literature: International Symposium, July 7-10, 1999*, Orient Institut der DMG, Beirut.
- Horata, Osman, "Ses, Anlam Bütünlüğü ve Gazel-i Tecnisler", *IX. Millî Türkoloji Kongresi, 15-19 Eylül 1997*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul (Doğu Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi, sy. 1, 1998, s. 65-76.)
- Kalpaklı, Mehmet ve Walter G. Andrews, "Gazels and the World: Some Notes on the 'Occasionalness' of the Ottoman Gazel", *The Ghazal as a Genre of World Literature: The Ottoman Ghazal in Its Historical Context, May 17-18, 1999*, Orient Institut, Goethe Institut, IRCICA, İstanbul.
- Kalpaklı, Mehmet, "A Trial Reading of Neşati's Taleb Gazel", *The Role of Methodology in Research into Ottoman Poetry, August, 1996*, University of Pennsylvania, Middle East Center, USA, (*The Turkish Studies Association Bulletin*, Fall 1997, 21, nr. 2, s. 12-18.)

- Kalpakkı, Mehmet, "The Ghazal as a Literary Genre - A Forgotten Part of World Literature?", *The Ghazal as a Genre of World Literature: The Ottoman Ghazal in Its Historical Context, May 17-18, 1999*, Orient Institut, Goethe Institut, IRCICA, İstanbul.
- Kaya, Nesrin ve Gülru Yüksel, "16. Yüzyıl Türk ve İngiliz Edebiyatında Sone ve Gazel Türü Şiirlerde Aşk Teması, Sevgili ve Âşık Motiflerinin Karşılaştırılması", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi IV. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu, 28-30 May 1998*, s. 25-26 (özet kitabında).
- Köse, İlham, "Rakam Diliyle Konuşan İki Gazel", *Gizli Diller Sempozyumu, 13-14 Nisan 2005*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul.
- Küçük, Sabahattin, "Musammat Gazel", *I. Eski Türk Edebiyatı Kollojyumu, 17-18 Ocak 1992*, Ankara.
- Öztoprak, Nihat, "Yakasız Don Giyip Başsız Ata Binmek: Yunus Emre'nin Ölüm Konulu Bir Gazelinin Şerhi", *Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu, 25-26 Kasım 2004*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul.
- Sefercioğlu, M. Nejat, "Divan Şiirinde Meyve Redifli Gazeller", *Türk Kültüründe Meyve Sempozyumu, 07-08 Nisan 2004*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul.
- Seyhan, Tanju Oral, "Ali Şir Nevayi'nin Tuz Redifli Gazeli Üzerine Bir Değerlendirme", *Tuz Kitabı (Türk Kültüründe Ayrıntılar: Tuz Sempozyumu, 19-20-Nisan 2001)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004, s. 188-198.
- Theunissen, Hans, "Il Bello nel Bagno: The Homo-Erotic World of (Ottoman) Turkish Literature", *Ghazal as a Genre of World Literature: International Symposium, July 7-10, 1999*, Orient Institut der DMG, Beirut.
- Turan, Selami, "Müzeyyel Gazelde Gül", *I. Ulusal Isparta Gül Sempozyumu, 2-3 Haziran 2005*, Isparta. (*Gül Kitabı -Gül Kültürü Üzerine İncelemeler-*, Isparta: Isparta Belediyesi Yayını, Selami Turan-Bilal Kemikli [eds.], 2005, s. 121-129.)
- Yıldız, Ahmet Hamit, "Osmanlı Gazelinde Lirik Ben", *The Ghazal as a Genre of World Literature: The Ottoman Ghazal in Its Historical Context, May 17-18, 1999*, Orient Institut, Goethe Institut, IRCICA, İstanbul.

E. Ansiklopedi Maddeleri

- Çavuşoğlu, Mehmed, "Divan Edebiyatı", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, c. II, s. 681-684.
- Erünsal, İsmail, "Divan Edebiyatı", *Meydan Larousse*, c. III, s. 755-756.
- Mazıoğlu, Hasibe, "Eski Türk Edebiyatı", *Türk Ansiklopedisi*, 1982, c. XXXII, s. 80-134.
- Levend, Agâh Sırrı, "Divan Edebiyatı", *Türk Ansiklopedisi*, c. XIII, s. 355-360.
- Tolasa, Harun, "Divan Şiiri", *TDEA*, c. II, s. 344-350.
- Uzun, Mustafa, "Divan Edebiyatı", *TDEA*, c. II, s. 329-339.
- Ambros, Edith Gülçin, "Ghazel. Turks: 4 Turkish Literature Under The Ottomans", *The Encyclopedia of Islam*, New Edition, 2000, Vol. 10, s. 718-720.

The Song of Love: Ghazal in Classical Turkish Literature

Selami TURAN

Abstract

Ghazal, named in the Turkish literature, appears in the Arabic literature and develops in the Persian literature in respect of form and content. Throughout the centuries, it becomes a form of verse loved by Turkish poets in relation to both theme and form. Ghazal's themes are mainly love, women and wine; but one can also see praise of city and location, tevhid, münâjât, mersiye, nâ't, methiye, fakhriyye, hejv and hezl. In this article, I tried first of all, to give information on the historical progress of ghazal in the Arabic, Persian and Turkish literature, and poets who wrote ghazels, and expressions relative to form and content of the genre. I also tried to determine general bibliography relative to ghazal and evaluate some of them. At the end of the article, I added popular and academic sources relative to the subject as a list.

Key words: The Divan Poetry, Ghazal, Terms related to Ghazal, General bibliography about ghazal.

Aşkın Terennümü: Eski Türk Edebiyatında Gazel

Selami TURAN

Özet

Gazel, Arap edebiyatında doğmuş, Fars edebiyatında şekil ve muhteva bakımından gelişmiş, Türk edebiyatına da bu şekliyle girmiştir. Asırlar boyunca Türk şairleri tarafından gerek konu, gerekse şekil bakımından sevilen ve beğenilen bir nazım şekli olmuştur. Asıl konusu aşk, kadın ve şarap olmasına karşılık şehir ve mekân övgüsü, münâcat, tevhit, mersiye, nâ't, methiye, fahriye, hiciv, hezel konularında yazılmış gazellere de rastlanmaktadır. Yazımızda öncelikli olarak gazel nazım şeklinin, Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarındaki tarihî gelişimi; gazel yazan şairler; biçim ve içerikle ilgili tabirler hakkında bilgi verilecek; daha sonra gazelle ilgili literatür tespit edilecek ve bazı kaynaklar değerlendirmeye tâbi tutulacaktır. Makalenin sonunda da konuyla ilgili popüler ve akademik kaynakçaya yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, Gazel, Gazelle ilgili tabirler, Gazelle İlgili Kaynakça.